

MTA RKK ALFÖLDI TUDOMÁNYOS INTÉZETE

Tanyakutatás

2005

Kutatási jelentések

4. füzet

A TANYA ÉPÍTETT KÖRNYEZETE

Témavezető: Dr. Csatári Bálint

Szerkesztő, szerző: Kiss Attila

Kecskemét
2005

A TANYA ÉPÍTETT KÖRNYEZETE

Előszó

A Magyar Regionális és Területfejlesztési Hivatal Kiemelt Térségi Programok Főosztálya 2005-ben, a Duna-Tisza közti Homokhátság vízpótlásáról szóló országgyűlési és kormányhatározatok nyomán átfogó tanyakutatással bízta meg intézetünket.

Az MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete a kutatás részeként öt nagy tematikus egységet dolgozott ki. Az egyes témákat komplexen – az adott témakör módszertani sajátosságait figyelembe véve – vizsgáltuk. Továbbá feltártuk azokat a folyamatokat és törvényszerűségeket, amelyek elősegíthetik a Homokhátság településeinek külterületén található, különböző típusú tanyás térségek felzárkóztatási-fejlesztési lehetőségeit.

Az öt tematikus egység a következő:

- A tanyás térségek környezete
- A tanyás térségek gazdasága
- A tanyás térségek társadalma
- A tanyák épített környezete
- A tanyatípusok és bizonyos progresszív elemek

A negyedik tematikus tanulmányfüzet a tanyát, mint épített környezetet elemzi. A fejezet sajátossága, hogy a társadalmi, gazdasági és környezeti viszonyok vizuálisan megjelenő leképeződéseit tárja fel és próbálja meg rendszerbe foglalni. Két nagy tematikai egységből épül fel. A tanulmány jellegű szöveges rész elméleti kérdésektől kiindulva a materiális jellemzőkön keresztül egészen az esztétikai sajátosságokig vezet. A válogatott képanyagot bemutató vizuális rész a leírtak értelmezéséhez, és a tanya épített voltának jobb megértéséhez nyújt segítséget.

Reményeink szerint a tanulmányok jó alapokat nyújtanak egy meginduló párbeszédhez – ezzel együtt a tanyavilág felzárkózásához. A Homokhátság európai léptékű fejlesztése ugyanis csak a tanyákon élő környezettudatos helyi társadalom, egy képzett szakembergárda, egy jól informált és informáló közszolgálati háttér és egy szociálisan érzékeny de gazdaságilag racionális politikai akarat együttműködésével lehetséges.

A TANYA MINT KULTURÁLIS LENYOMAT

Az épített környezet és a kultúra viszonya

Az épített környezet nem egyszerűen az egyes épített elemek formai megjelenésének összessége, hanem azok valamilyen logika alapján összeálló rendszere. Az épített elemek összekapcsolódnak, egymással vonatkozásban vannak, s ezáltal egy saját minőséget hordozó egységet alkotnak. Ahhoz azonban, hogy az épületek, építmények és egyéb létesítmények épített környezetként értelmezhető egysége létrejöhessen a gyakorlati, használati funkciókat érzelmi, gondolati, esztétikai vonatkozásoknak kell kiegészíteniük. Ehhez az építő és használó ember, illetve társadalom műveltsége, öntudata, egyszóval kultúrája szükséges, ami időben egyre inkább áthatja és ezzel értelmezi is a pusztá funkcionalitást és formalitást.

Az épített környezetnek kultúraközvetítő szerepe van. Rögzíti a hely történelmét, hagyományait és szellemiségét, amit aztán kulturális üzenetként jelenít meg. Ennek az üzenetnek a helyes megértésén múlik a környezethez való felelősségteljes viszony:

- Egyrészt, hogy milyen módon használjuk, újítjuk meg az örökségül kapott épületeket, hogyan tudjuk védeni és továbbadni a következő nemzedékeknek értékeinket,
- Másrészt, hogy milyen építészeti minőséggel járulunk hozzá a környezet továbbépítéséhez, mi az a térbeli üzenet, amit építészetünkkel magunkról a későbbi korokra hagyunk.

Miután **az épített környezet egyszerre képviseli a korábbi társadalmak építészeti formába öntött kultúráját, és a mai kulturális, technikai, gazdasági állapotokat**, olyan tükörképe a kultúrának, amelyben összemosódik az idő (múlt és jelen) valamint a tér (lokalitás, regionalitás és globalitás). E sajátos egymásraépülés és egymás mellett élés következtében az épített környezet minden időben egyedi.

Az épített környezet legfontosabb elemei az egyes épületek. Az épületek térbeli formái, anyagai és szerkezetei, azaz az építészet alapvető kifejezőeszközei már önmagukban is tükrözik:

- a kor társadalmilag elfogadott, térben és anyagában megvalósítható igényeit,
- a kor műszaki fejlettségét, technikai eszköztárat és munkakultúráját
- a kor térformálásában, építészetében is megjeleníthető ideológiáját, esztétikai értékfelfogását,
- valamint az építető személyes kultúráját, ízlését, később pedig az épület használóinak kulturáltságát.

Az egyes épületek jelei (leginkább szerkezeti és formai jelek) alapvetően az építőkről és az építés koráról tanúskodnak, viszont az épületek egymással és környezetükkel alkotott együttesének, az épített környezetnek a jelei már ennél bővebbek, az ott folyó élet lenyomatai. A tanyák egyes épületei önmagukban is sok mindent elárulnak az építetőről és az építés körülményeiről, azonban az épített környezet mégis sokkal többről, egy egész életformáról árulkodik. Ebben, a sajátos tanyai épített környezetet kialakító az életformában...

- jelentős szerepe volt az önellátásnak;
- a lakóház belső tereit csak kismértékben használták,
- egészen más volt a paraszti, gazdálkodó életmód „térigénye” (domináns a szabadban, gazdasági épületekben eltöltött idő);
- az élet sokkal inkább helyhez kötött, és a munkának, a természeti körülményeknek alárendelt volt,
- a komfort és higiénés igény egészen más jellegű volt.

Ez a földre épülő életforma azonban már régen a múlté. Ma már teljesen mások a tanyaival, mint otthonnal, vagy munkahellyel szembeni elvárások, mint egykor. Ez a változás azonban a tanyai épületállományban csak korlátozottan érvényesült. Az államszocialista politikai és gazdasági rendszer megakadályozta, hogy a változó életforma igényei szerint fejlődjön tovább a tanyavilág, ezért a tanyák jelentős része még ma is egy régmúlt életforma épített keretét képviseli. Mindazonáltal az elmúlt 50 év változásai a tanyai épületállományt sem hagyták teljesen érintetlenül. A tanya élők átépítések és bővítések révén igyekeztek – a lehetőségekhez képest – követni tanyaival szembeni változó elvárásokat. Ez a sokszor keserves alkalmazkodás a legtöbb esetben ugyan nem hozott valós felzárkózást, de hatása mégsem elhanyagolható. Már a klasszikusnak tekintett tanya sem hasonlítható össze az 1940-es évek tanyai környezetével.

A tanyai épített környezet „tükröződései”

Helyi, táji kötődés

A tanya, mint a népi építészet képviselője, különösen sok információt hordoz a lokális, helyi földrajzi környezetről. Az építési elvek, technikák és technológiák maximálisan igyekeztek alkalmazkodni a helyi adottságokhoz, geográfiai és klimatikus viszonyokhoz. A tanya tudósít a helyről, felvilágosít a táj természeti adottságairól, a mikrokörnyezet ma már nehezen felismerhető jellegzetességeiről: merről fújtak a téli hideg szelek, amelyektől védeni kellett a tanyát; hol „ült” meg rendszeresen a nyirkos pára, ahova nem volt érdemes építeni;

merről érkezett a nyári tikkasztó hőségben enyhülést hozó légmozgás, hol volt bőséges, jó minőségű felszínközeli talajvíz. Még talán a terület misztikusnak tetsző vízereiről és energiazónáiról is felvilágosítást ad, hiszen a parasztember nagyon pontosan tudott olvasni a növények és állatok jeleiből: bizonyos növények jelenléte (hol érezték jól magukat), állatok viselkedése (mely területeket kerültek, s hol időztek előszeretettel). Ezért az épületek számtalan információt hordoznak a tájról.

Ambivalencia

A fogalom jelentése („két ellentétes érzélem együttes megnyilvánulása ugyanazon személy vagy tárgy iránt”) hüen adja vissza a tanyaival szemben kialakuló érzeteket és benyomásokat. **A tanya sokakban vált ki nosztalgiát, vágyódást valami idillikus, természetes és nyugodt életforma iránt. Ugyanakkor a nagyvárosi infrastruktúrához és életritmushoz szokott ember számára az elmaradottság, a hátrányos helyzet szinonimája is egyben.** E kettősség nem a személyes beállítottság kérdése, hiszen nagyon is valós alapokon nyugszik. A mindennapos természetközelségnek, a határtalan otthon érzésének ma is a nagyobb kiszolgáltatottság, a kényelmetlenebb, küzdelmesebb életvitel az ára.

Előny a nyugalom, a csend, a szabadság, a határtalan tágasság, a természet közelsége (növény és állatvilág érinthető közelsége), önellátás lehetősége (nemcsak gazdasági értelemben, hanem mint egyfajta függetlenség megtestesítője). Hátrány az emberektől, a kultúrától való elzárttság, elszigeteltség, és az ebből fakadó kiszolgáltatottság.

A hátrányok nagyobb része materiális (eszközfüggő), viszont az előnyök közt szereplő fogalmak jelentős része már nehezen megfogható. **A tanyavilág – furcsa mód – éppen a „különcsége”, irracionálisnak tűnő léte, napjaink kimért fogalmi közé nehezen illeszthető volta miatt hordoz annyit titokzatosságot, ébreszt oly sok szimpátiát és antipátiát.**

Építészet vagy szegénység

Nem kerülhető meg a kérdés, hogy a homoki tanyavilág kapcsán beszélhetünk-e építészetről. A helyben fellelhető anyagok, és a belőlük legegyszerűbben megvalósítható szerkezetek alapvetően determinálták is az építmények formai megjelenését. **A tanyák inkább tűnnek a szegénység és a szükség termékeinek, mintsem építészeti alkotásnak.**

A korabeli homoki tanyák általában kisbirtokok voltak, melyek kevés anyagi erővel indultak, s az épületeknél is az egyszerűsége és olcsóságra törekedtek. Ráadásul a

Homokhátság területén az elmúlt másfélszáz évben újra meg újra olyan társadalmi-gazdasági viszonyok jöttek létre, amelyek kedveztek a sok régies vonást megőrző építészeti kultúra fennmaradásának.

A Homokhátság a nád és a föld kivételével semmilyen más építőanyagban nem bővelkedett. A hiányzó anyagokat a kereskedelem útján szerezték be, különösen rászorulva a helyben teljesen hiányzó fenyőfára, amelyre a mestergerendákhoz, a tetőszerkezetek különböző elemeihez elengedhetetlenül szükség volt. A fenyőfa, az égetett téglá, vagy a mész beszerzését csakis piacra termelő parasztgazdaságok engedhették meg maguknak, de még ezek is igyekeztek az építéshez az anyagok többségét maguk előállítani. A gazdálkodás termelékenységére nagyban meghatározta, hogy milyen anyagokból épültek fel a lakó- és a gazdasági épületek. Különösen ez utóbbiaknál alkalmaztak gyakran kevésbé időálló anyagokat, archaikus technikákat.

Tehát a terület építkezésére az anyag-szerkezet-forma hármass összefüggéséből adódó meghatározottságán túl az építkezők szociális helyzete is erősen rányomta bélyegét.

Bár az építőknél kisebb gondjuk is nagyobb volt, mint esztétika, azonban **a tiszta logika, a jó arányérzék, a rájuk vonatkozó tudatos szándék nélkül is esztétikai élményt jelent.** Nem véletlen, hogy mennyi festőt ihletett meg a tanya. Önmagában a szegénység még nem teremt esztétikai élményt, az esztétikai élményt nem egyszerűen a szegénység tárgyiasult formái nyújtják. **Az emberi igényesség, a hozzáállás és a lelemény az a plusz, ami a szegénység és szükség körülményei között is lehet felfedezésre érdemes.**

Sokszínűség

Mára a tanyavilág nagymértékben differenciálódott. A tanya fejlődése során számos, határozott sajátosságokkal leírható korszakot élt meg, de mindig jelen volt egyszerre több időszak legjellemzőbb típusa is. A térhez és a társadalom igényeihez való folyamatos alkalmazkodást jelzi, hogy mindig jönnek létre újabb funkciókat hordozó, s maradnak fenn reliktumként egy-egy korábbi időszakot képviselő tanyatípusok.

A tanya differenciáltan változó településforma, amely területileg is érzékelhető, eltérő változásokat él át, aszerint hogy milyen funkciók nyernek tért benne és általa. Mindez az épített környezetére is meghatározó hatással bír.

Sajátos településhálózati kapcsolatok

A tanyavilág differenciálódásában nem kis szerepe van a települési kapcsolatrendszernek. Nemcsak a tanyán élők életmódja változott meg, hanem a tanyák zárt településhez és egymáshoz fűződő kapcsolatának módja, jellege és intenzitása is. **Európa más szórványaihoz képest a tanya önálló szórvánnyá fejlődése után is szorosabb kapcsolatokat őrzött meg a zárt településsel:** a klasszikus tartozéktelepülés-jelleghez képest az összetartozás más módon élt tovább. Máig jellemző a tanyán élők között a nagyobb arányú, tanyán kívüli ingatlantulajdonlás. A kinti létet is barátságosabbá, kényelmesebbé teszi, ha a városban is van ingatlana a családnak. A legtöbbjüket lakják is: a család egyik elszakadt tagja, vagy egyéb közeli rokon. Előfordul, hogy a kinti élők is a benti címre vannak bejelentve, mert így könnyebben és gyorsabban el tudják intézni hivatalos ügyeiket, hamarabb megkapják a postájukat. Ők a kintről bejárók, akik a tanyagazdálkodás előnyeit társadalmi hátrányai nélkül vállalhatják.

Ugyanakkor **az időszakosan lakott tanyák arányának gyarapodásával ismét visszatért, és jelentős teret nyert a tartozéktelepülés szerepkör.** Az időszakosan lakott tanyák sorába tartoznak azok, amelyeket mintegy hétvégi házként, hobbitelekként vásároltak meg a városi zajtól és zsúfoltságtól ide menekülő tulajdonosaik, de azok is ahol állandó kintlakás nélkül folyik mezőgazdasági tevékenység.

Gazdálkodás - megélhetés

A birtokviszonyok, egy-egy gazdaság szerkezete, a művelési ágak aránya jelentősen befolyásolják a termelő tevékenységet folytató ember önmaga és anyagi javai védelmére emelt épületeinek milyenségét. A tanya képe egy sajátos gazdasági rendszer fizikai öröksége. Az önellátás, a piacozás, a sokrétű, de kis volumenű gazdálkodás még ma is jellemző a tanyavilágra, azonban valódi megélhetést már nem tud biztosítani, csak kiegészítő jövedelmet. A legtöbben egyetértenek abban, hogy az európai színvonalú tanyasi lét gazdasági alapja (legalábbis a tanyavilág jövőbeli magja számára) változatlanul a gazdálkodás kell hogy legyen. A tanyavilág mezőgazdasági orientációját támogathatja, hogy a belterületi illetőségű gazdák megerősödő családi gazdaságai tekintetében ma már korántsem csupán elméleti lehetőség az életképesebb gazdálkodás reményében külterületre telepített gazdasági központ. Mindez pedig magával vonja a tanya, mint hagyományos épületegyüttes átértelmezését. **A piacorientált, versenyképes termelés a korabeli tanyákban folytatott gazdálkodáshoz képest más körülményeket kíván.**

Kényszer-szükség-megszokás

Korábban a tanya léte szinte kizárólagosan a földhöz kötődött, amely valamilyen szinten megélhetési biztonságot jelentett a tanyán élő szegényparaszti rétegnek is. A XX. század második felében bekövetkező társadalmi-gazdasági változások, a foglalkoztatási átrétegződés hatására **a tanya gazdálkodási szerepe egyre inkább háttérbe szorult, s mint kényszerlakhely vált egyre meghatározóbbá.** Az idősebbek számára még nem is feltétlenül a szükség, hanem a megszokás a legerősebb kapocs, de egyre nagyobb arányban vannak jelen a tanyai társadalomban azok a nehéz helyzetbe került társadalmi rétegek, akik számára a tanyai időlegesnek szánt lakhelyet jelent csupán.

A tanyai épített környezetre éppen ez az ideiglenesség, a vele kapcsolatos konkrét szándékok és elképzelések hiánya jelenti a legnagyobb veszélyt. A tanya épített környezete sokkal inkább egyfajta – következetes használat jelentette – folyamat eredménye, mintsem állapot. Ezért abban a pillanatban pusztulásnak indul, amint a portán folyó racionális tevékenységet felváltja az egyik-napról a másikra történő életvitel.

Pihenés-kikapcsolódás

A tanya, mint településforma elsődlegesen munkahely volt. Minden elemében a gazdálkodást szolgálta. Még a lakóhely-szerep is ehhez igazodott. Ennek ellenére a múltat, és egyben egy egészen más életfelfogást idéző **épített környezetének olyan olvasata is van, amely a mai rohanó világtól való elvonulás helyeként is értelmezhetővé teszi a tanyát.**

Európa nyugati felén gyakori, hogy a családoknak két otthonuk van. Egyik a városban, a másik vidéken. Ez utóbbi, (amelyet az adott vidék stílusában helyrehoznak, hétvégenként és nyáron használnak) nem pusztán egy hobbi, vagy nyaraló, hanem egy sokkal személyesebb kényelmet nyújtó második otthon.

Az Alföldön, a sajátos településfejlődés következtében, hiányzik az a hangulatos falusi településkör, amely az efféle második otthonok helyéül szolgálhatna, azonban a tanyák egy része – bizonyos feltételek mellett – mindenképpen képesek azt a vidéki, természetközeli nyugalmat sugározó hangulatot nyújtani, ami a második otthonoktól elvárható.

A TANYA MINT MŰSZAKI LÉTESÍTMÉNY

Általános statisztikai jellemzők

A megmaradt tanyák épületállományára ma a magas életkor és a gyenge műszaki állapot jellemző. A KSH adatai alapján a Homokhátság mintegy 52 000 külterületi lakóházának 55,6 %-a 1945 előtt épült, további 17,6 %-a pedig az azt követő másfél évtizedben, s csak alig több mint egynegyede 1960 és 2001 között. Ráadásul ez utóbbi negyven évben, napjainkhoz közeledve, évtizedről-évtizedre alacsonyabb az adott időszakban épült lakások részesedése a teljes külterületi lakásállományon belül (például 1990 és 2001 között már csak 6 %). Tehát a rendszerváltozás a tanyavilágban történő építési tevékenység tekintetében korántsem hozta meg a várt fellendülést.

A tanyák magas építési kora rendszerint együtt jár a kis alapterülettel és az infrastrukturális hiányosságokkal. A külterületi lakások kétötöde (40,3 %) 60 m² alatti alapterületű egy-, vagy kétszobás. Ezek az épületek igazából csak (korlátozott) lakófunkció betöltésére alkalmasak, a tanyán folytatott gazdálkodó családi életvitelhez nem kínálnak elfogadható körülményeket. Egy gazdálkodó család számára egyáltalán nem számítana luxusnak egy 100 m² körüli, vagy azt meghaladó lakásméret. Ehhez képest a külterületi lakásoknak csak alig több mint egytizede (10,9 %) haladja meg 100 m²-es alapterületet, szemben a falvak belterületére jellemző, 30 % körül szóródó értékekkel. Ráadásul ennek a tíz százaléknak jelentős része nem is tanya, hanem városkörüli lakóház, minden szállal városhoz kötődő lakókkal.

A tanyai élet kerékkötője a tanya infrastrukturális színvonala. A tanyák infrastrukturális ellátottsága annak ellenére évtizedekkel van elmaradva a ma elvárható színvonalától, hogy az elmúlt másfél-két évtizedben a tanyán élők önerőből igen sokat költöttek komfortossági beruházásokra (pl. fürdőszoba építése). A 2001 évi népszámlálás adatai alapján a külterületi lakóházak csak kevesebb mint felében (45,5 %) található lakáson belüli vízellátás, s mindössze egyharmadukban (33,3 %) van vízőblítéses WC. Ezek a megdöbbentő adatok, azonban nem teljesen fedik a valóságot, ugyanis a statisztika által regisztrált a külterületi lakásállomány mintegy 25 %-a vagy csak időszakosan, vagy egyáltalán ne lakott. Az infrastrukturálisan hiányosan ellátott tanyák nagyobb része pedig közülük kerül ki. Ezzel magyarázható például, hogy míg az álló tanyák közül mintegy 10-12 % a villannyal ellátatlanok aránya, addig a lakottaknak „csak” 3-4 %-a.

A műszaki és infrastrukturális paraméterek néhány területi jellegzetessége

A legöregebb lakásállománnyal a Homokhátság északkeleti és délnyugati részének külterületi határrészei rendelkeznek (1. térkép). Ezeken a területeken 70 % feletti az 1945 előtt épült lakóházak aránya. Jól megfigyelhető egy észak-déli kettősség is: míg a hátság középső és északnyugati vidékein számos helyen 50 % alatt marad az 1945 előtt épült lakások aránya, addig a délebbi területeken – egy határközeli sáv kivételével – csak elvétve találni ilyen területi egységeket.

1945 és 1960 között még jelentős arányban épültek lakóházak szerte a Homokhátságon (2. térkép), azonban a későbbi évtizedekben (3-4. térkép) az új lakóházak már egyre inkább néhány „kitüntetett helyre” koncentráálódtak (nagyobb települések belterületéhez közvetlenül kapcsolódó, illetve kedvező közlekedési adottsággal rendelkező határrészek).

1990 és 2001 között az új építések magas aránya tekintetében a legnagyobb összefüggő terület Kecskemét nyugati előterében figyelhető meg. Ez egyértelműen a várost jellemző szuburbanizációs folyamatoknak tudható be (városból kitelepülő népesség lakóházépítése). Az említett szuburbán zóna azonban része egy – a külterületi építés erősebb dinamizmusa alapján meghatározható – hosszabb területsávnak, amely Kiskunfélegyháza nyugati határrészeitől indulva északkelet felé, 10-15 km széles sávba egészen Pest megye határáig követhető. E terület több más mutató tekintetében is vitalitást tükröz. Rajta kívül azonban már valóban csak pontszerűen (alapvetően városok közigazgatási határán belül) találni jelentősebb külterületi lakóház-építést mutató határrészeket. Ugyanakkor a Homokhátság külterületi egységeinek 40 %-ában egyetlen új lakóház sem épült a kilencvenes években.

A lakások alapterületének vizsgálata (5. térkép) világosan rámutat a tanyai lakásállomány azon részére, amely kis alapterülete miatt nem képes a külterületi aktív lét funkcionálisan sokoldalú igényeit kielégíteni. **A 60 m²-t meg nem haladó alapterületű lakások lakásállományon belül túlsúlya a Homokhátság északi (Pest megyei) és nyugati területein jellemző**, míg a legkisebb arányban a Homokhátság délkeleti, Csongrád megyei részein fordulnak elő. Ez utóbbi településkör feltűnően egységes jellege nem csak e téren mutatkozik meg. Más vizsgálati kérdésekben is a Homokhátság egyik legegységesebb, alapvetően stabil értékekkel bíró tanyás térségét képi.

A tanyai épületállomány komfortjáról egyetlen mutató, a vízöblítéses WC léte is pontos képet tud adni (6. térkép). **Ahol rendelkezésre áll angolvécé, ott más alapvető komforttényezők is megtalálhatók (7. térkép), ahol viszont nincs, ott rendszerint nagyobb bajok is vannak** (nemcsak műszaki-infrastrukturális, hanem társadalmi problémák is).

A vízöblítéses WC-vel rendelkező lakások – s ezzel teljesen azonos területi eloszlást mutató komfortos és összkomfortos lakások – magasabb aránya világosan kirajzolódó területekhez köthető. **A legnagyobb összefüggő olyan terület, ahol a komfortossági körülmények jelentősen jobbak a homokhátsági átlagnál Kecskeméthez, illetve tőle nyugatra fekvő településkörhöz kapcsolható.** Szintén egymással határos, kedvezőbb komfortossági mutatókkal rendelkező külterületi határrészeket találni Szeged szuburbán falvaiban (Szatymaz, Zsombó, Zákányszék, Domaszék), továbbá Kiskőrös környékén (Csengőd, Páhi, Akasztó), Tompa város külterületén, valamint a budapesti agglomerációhoz kapcsolódó települések határában (bár ez utóbbi esteében igen mozaikos eloszlásban).

A tanyai lakóház fejlődése, anyagai és szerkezetei

A tanyai lakóház alakulását a lakók mindenkori igényei, anyagi lehetőségei, az építőismeretek szintje, valamint a helyi adottságok és hagyományok határozták meg.

A 19. században, illetve a 20. század elején emelt tanyai lakóépületek legtöbb vonásukban a középkori eredetű középmagyar háztípus jellegzetességeit őrzik. Méretük kicsi, a téglalapalakú épület hossza 9-13, szélessége 5-6 méter között változott. Alaprajzi kialakítás tekintetében a szoba-konyha-kamra vagy szoba-konyha-szoba kapcsolatú soros elrendezés volt az általános, de a homoki szegénytanyák rendszerint csak kétosztatúak voltak (szoba-konyha). A hagyományos tanyai lakóház – miután az eredetileg udvarra nyíló kamra bejárata is áthelyeződött a középső helyiséggel határos falra – egy bejárattal rendelkezik. Ez a középső helyiségből nyílik, s ebből vezetnek további ajtók a másik két helyiségbe. A tetőformák közül egyeduralkodó a nyeregtető. Formai változatot legfeljebb a tető végének ferde síkú, kis méretű, háromszög alakban való megtörése jelent. Ezek a cseréptetős házaknál megfigyelhető csapott nyeregtetők csak díszítő célzatúak.

Miután a tanyák esetében a használt anyagok avulása viszonylag gyors volt, az ebből adódó gyakori nagyobb karbantartások lehetőséget biztosítottak az átalakításokra, funkcióváltatásokra. A háromosztatú tanyaház harmadik helyisége (kamra) a szükség következtében idővel szobává alakult, és helyt adott a család következő nemzedékének. Ilyenkor a kamra funkciót egy újabb toldalék helyiség vette át, mely révén már szoba-konyha-szoba-kamra elrendezésről beszélhetünk. A szegényes kétosztatú lakóház is bővíthetett ily módon egy kisszobával.

A tornác, vagy a toldott ereszalja általánossá válása az alaprajz módosulásának elindítójává vált. Míg a hagyományos lakóházban az egyes helyiségek egymás után sorakoznak, addig a **tornác megjelenése párhuzamos helyiségsor kialakulását teszi lehetővé**. A paraszti építőgyakorlatban a múlt század 20-30-as éveiben mindinkább általánossá válik a tornác két végének beépítése. A gang egyik végének beépítésével újabb szoba jött létre, míg a másik végén nyári konyha vagy kamra vált kialakíthatóvá. A köztes rész beépítésével (zárt üvegezett ereszalja) olyan helyiség alakulhatott ki, ami átmenetet képezett a használat során kialakult régi paraszti tornác és az újonnan megismert előszoba között. A teljesen zárt ereszalja – különösen tavasztól ősziig – étkező, társalkodó helyiségül szolgált, a vendégeket itt fogadták, de ideiglenes tárolásra is használták.

Az 1940–50-es évek táján a magyar vidéki házkultúrában új korszak köszöntött be, amely radikálisan szakított a régi alaprajzzal és építésmóddal. Hamarosan a tanyavilágban is az eddigiekhez képest idegen alaprajzi formák váltak divatosná, melyek nem építettek a korábbi szerves fejlődésre: négyzetes alaprajzú, sátozottós házak, két, esetleg három kisméretű szobával, fürdőszobával.

Az 1980-as évektől a tanyák között is megjelentek a változatosabb alaprajzú, emeletes, összkomfortos lakóépületek. Beosztásuk a nyugat-európai mintákat követi, a földszinten nagyobb nappali helyiséggel, az emeleten hálószobákkal.

Ebben az időszakban sok hagyományos építésű tanyán hajtottak végre tetőcserét és tatarozást, amit a háztáji gazdálkodásból adódó kedvezőbb jövedelmi viszonyok tettek lehetővé.

A lakóépület telepítése

A klasszikus tanyák telepítésének rendszerint jól körülírható természetföldrajzi okai vannak, ugyanis a földfalú épületek élettartama szorosan összefügg a jó helykiválasztással.

Valamennyi földfalú építmény helyét a telken mindig a terep adta lehetőségek kihasználásával jelölték ki. A legfontosabb szempont a vízmentesség volt. Ha a terepviszonyok és egyéb körülmények engedték, **az épületek számára magasabb térszíneket keresték**, s a telek legmagasabb, legszárazabb pontján építkeztek. Arra törekedtek, hogy a kijelölt helyen minél kisebb legyen a talajnedvesség, és a csapadékvíz minden irányban el tudjon folyni a ház falaitól. Ennek érdekében, ha a helyzet úgy kívánta, agyagos földdel fel is töltötték a terepet.

Falazat

Az alföldön a nagy hőmérséklet-ingadozás indokoltá teszi a vastag, jó hőszigetelésű és jó hőtároló képességű falakat. A hagyományos tanyaház fala földfal, melynek vastagsága 50-60 cm. A földfal jó hőszigetelő, a nedvességet magaslaton nem veszi fel, tapasztható, könnyen javítható, az alapanyag helyben kitermelhető. Szilárdságának és felületi keménységének megteremtésében fontos szerephez jutottak a paraszti gazdaságokban megtermelt növényi részek: a sárfalak készítéséhez elengedhetetlen volt a szalma és a törek, a tapasztáshoz a polyva.

A falak alatt sokáig nem ástak alapot, csupán a humuszos, ezért süppedésre hajlamos termőréteget szedték le, és a lenyesett alapfelületet jól megdöngölték, hogy a föld tömörítése révén meggátolják az épület átnedvesedését. Később már 40-50 cm mély alapgyödröt ástak, amelyet újraszapolással tették szilárdabbá, tömörebbé, és erre építették szigetelés nélkül, esetleg döngölt agyag szigeteléssel a felmenő falakat. A szigetelés helyett inkább arra törekedtek, hogy a vizet a faltőhöz ne engedjék, ennek módja az ellejtetés, padkaépítés volt. A múlt század elején – elsősorban vályogtégla-falazat esetén – kezd elterjedni a szilárd alapozás, amelyhez gyakori építőanyag volt a téglá vagy valamilyen puha mésztufa (réti mészkő). Az 1930-40-es évektől már általánossá vált a 30 cm mély, 3-4 sor téglával rakott alap. Csak az 1950-60-as évektől beszélhetünk beton alapozásról és kátránypapírral való talajnedvesség elleni szigetelésről.

A földfal lehetett fecskerakásos, vert, vagy vályogból rakott. A legprimitívebb a villával rakott és száradás után egyenesre vágott fecskerakásos fal. A Homokhátságon a legelterjedtebb falépítési technológia az egészen a negyvenes évekig uralkodó vert fal volt. A vert fal agyagos földből készült, melyet zsaluzat, vagy kaloda (mozgó zsaluszerkezet) közé vertek. Erősítésként falazat egyes rétegei közé szalmát szórtak. A jó vert fal szinte betonkeménységű, homogén szerkezet volt.

A vályogfal az alföldi fölépítkezés legfejlettebb formája. A vályogfal nagyfokú variálhatósága miatt bármilyen épülethez alkalmas volt, s gyakran a másmilyen technikával épült ház átalakítását, bővítését is vályoggal oldották meg. A vályogból épült tanyák megfelelő alapozással és nem vízjárta helyen felépítve nagyon hosszú élettartamúak, ráadásul a vastag falak a nyári hőségben is kellemes hűvöset garantálnak. A későbbi sátoztetős házak jelentős része is vályogtégglából épült. Vályoggal általában már mesteremberek falaztak, de ügyesebb kezüek maguk is felrakták a kisebb építmények falait. A vályogtégglakat agyagos sárból készíthettek vetőkeret segítségével, melyet aztán a napon szárítottak ki. Kötőanyagként

mész nélküli, csak vízzel kevert sarat (sárhabarcs) használtak. **Vályogból általában a módosabb tanyai emberek építkeztek**, mert ez jóval költségesebb volt, mint a sár- vagy vert falú építkezés, nem beszélve arról, hogy a fuvarköltséget a szegényebb emberek nem tudták fedezni.

A téglá használata a népi építőgyakorlatban – miután csak pénzért lehet beszerezni – az **1950-es évekig minimális**. Csak a tőkeerős gazdaságok engedhették meg maguknak a teljesen téglából emelt lakóház építését. Viszont a régi tanyaházakhoz később (1950-es évektől) hozzátoldott helyiségek fala már szinte kizárólag téglából készült beton sávalappal.

A föld- és sártechnikák esetében **a házépítésnek fontos befejező munkálata volt a tapasztás**, amely kívül-belül polyvás, illetve törekes sárral történt. Célja nemcsak a falon lévő kisebb hézagok, egyenetlenségek eltüntetése, hanem a nedvességre igen érzékeny falak eső, fagy elleni védelme is.

Födém

A hagyományos tanya födém szerkezetének vázát a ház hossz tengelyében a falra fektetett mestergerenda, és az erre keresztben (egymástól 80-100 cm-es távolságban) elhelyezett, a hosszanti falakon és a mestergerendán nyugvó keresztgerendák alkották. Ez utóbbiak jobb rögzítése érdekében a külső falak tetején, a mestergerenda magasságában további gerendákat (ún. sárgerenda) is elhelyezhettek. **Az 1930-as évektől kezdett terjedni az a megoldás, amikor a mestergerenda a padlástérbe került, s a fiókgerendák függeszkedtek rajta.** Amennyiben jobb minőségű faanyag is rendelkezésre állt, akkor alkalmazhatták a mestergerenda nélküli keresztgerendás födémeket is.

A **mennyezetkészítés** legáltalánosabb fajtája az volt, amikor a fiókgerendákat keresztben hasított karókkal, lécdarabokkal (sárléc) sűrűn beborították, majd vastagon (8-10 cm) lesaralták. A saralást pedig a száradás után alul-felül betapasztották. A másik lehetséges megoldás a fiók-, illetve keresztgerendák látszó deszkaborítása volt.

Tetőzet

A fedélszék szempontjából a Homokhátság átmeneti területnek tekinthető a szarufás és a szelemen szerkezetek között.

A **szelemen tetőszerkezet** esetében a tetőzet súlyát a különféle módon alátámasztott, a tetőgerincen végigfutó gerenda, a szelemen viseli. A szelemenre támaszkodnak a héjazatot tartó szarufák. Ennek egy, a 19. században széles körben elterjedt változata az ún. ollóágas tartószerkezetű szelemenes tetőszék. Az épület végfalaira fektetett kötőgerendákra (hosszú épületeknél a közbenső harántfalakra is) kecskeláb alakú, ún. ollószarakat állítottak fel. Az ollószarakra helyezték el a szarufákat alátámasztó gerinc- vagy taréjszelement.

A **szarufás tetőszerkezet** a szelemenesnél magasabb építési tudást és több fát igénylő szerkezet. Lényege, hogy a tetőzet terhét fordított V-alakban összekapcsolt szarufák adták át a falaknak. A szilárdan összeácsolt szarufapárok a fődémszerkezet gerendáihoz vagy a keresztgerendákra fektetett közvetítő gerendához rögzültek. A szarufák szétcsúszását a felső harmadukban hozzájuk csapolt vízszintes rövid gerenda, a kakasülő (építészeti szaknyelven: torokgerenda), a szarufák oldalirányú eldőlését az ún. széldecskák, illetve a lécezés akadályozta meg.

A Homokhátság területén a legelterjedtebb tetőfedő anyag a cserép általánossá válásáig (az 1940-50-es évekig) **a nád volt**, amit a változatos növényföldrajzi kép, a Homokhátságot is tagoló vízállások, az itt megtermő nád magyaráz. **Manapság a lakóépületek 80-90%-át borítja cseréptető**, míg a hagyományos parasztházakra jellemző nádtető jelentősen visszaszorult.

A nyeregtető deszkázott oromlezárása a 19. században még általánosnak tekinthető, azonban a 20. század elterjedő vályogfalból vagy téglából készült oromfal gyorsan kiszorította, s csak a Homokhátság déli részén maradt fenn nagyobb arányban.

Tornác

A köztudatban a régi magyar parasztház tornácos képe él. Közrejátszik ebben a tornác nagy múltja és esztétikai jelentősége. E mellett azonban **nagyon fontos a funkcionális, lakáskiterjesztő szerepe** is: a lakásnak mintegy előrenyújtott „tenyere”.

A tornác a lakóház homlokzata mellé épített, oszlopokkal, pillérekkel alátámasztott fedéllel ellátott tér, amely azon túl, hogy védte a bejáratot a bevägő esőtől, számtalan más célra is használható volt: emberi tartózkodás, munkavégzés, raktározás stb.

A Homokhátság területén a tornácos ház csak a 20. század elejétől kezd divatossá válni. **A tanyak döntő többsége tornác nélkül épült**, ami alapvetően a szegénység jele volt. **A későbbiek folyamán azonban a tornác mintegy toldalékként szinte mindenhol megjelent.** Például a bővítés során toldaléktornác építésével oldották meg a régi és az új helyiségek összekapcsolását. De új helyiség létesítése nélkül is praktikus dolog volt tornácot, vagy legalábbis fedett ereszaljat építeni. **Az utólagos toldalékjelleg miatt a ház fedélszéke nem foglalta magában. Számára külön tetőt építettek**, melynek tetősíkja alacsonyabb hajlásszögű volt az eredeti tetőnél. A megtört tetősík mindig árulkodik a későbbi átalakításról. A tornácok lehettek teljesen nyitottak, de gyakori volt a könyöklő magasságáig lécezéssel, deszkázattal ellátott, vagy felfalazott tornác is.

A TANYA MINT ÉPÜLETEGYÜTTES

Németh László így ír a tanyai épületegyüttesről:

„A kétszobás házacská csak a fellegvár rajta. Az épületek nagyobb része: ól, pince, méhes, szín, kamrák, virágház, műhelyek, kemence, öntöző: a munka szállása. Egy telep tehát. De ezt a telepet nem a simára döngölt földre kell ültetni, hanem mindent a helyére, belé a birtokba. A méhesnek ott kell lennie, ahol a méheknek a legjobb, a kútnak, ahonnét a föld legjobban öntözhető, a kacsáolnak, ahol víz van úsztatónak. A telepet tehát csak a birtokkal együtt lehet megtervezni, az építendő dolgok közt a paradicsomkarótól az aszaló fedelén át a tornác oszlopáig csak fokozati különbség van. Vagyis: az építésznek birtokot kell építenie, s nem házat. Ez új feladat.”(Magyar építészet, 1944.)

A tanya alapvető jellegzetessége, hogy nem csak lakás. A telek beépítéséhez és használatához szervesen hozzátartoztak a gazdasági funkciók, ezért – a homoki szegénytanyák kivételével – elképzelhetetlen volt a tanya melléképületek (állatartó és terménytároló épületek) nélkül. Az igazi tanyaporta azonban nemcsak házak összessége, hanem egy „személyre szabott világ”, „a tanyai élet teljességének színtere”.

A tanyai beépítés legfontosabb axiómája, hogy mindig megtalálható a tanyaudvar. A tanya egy olyan “kifordított” ház, ahol az épületegyüttes közepe, szinte „lelke” az udvar. Maga a lakóház csak az egyik tagja az együttesnek, nagyon fontos tagja, de nem „emlékmű”, mint manapság az örökkévalóságnak szánt külterületi kúriák.

A jellegzetes udvaros telepítés jellemzői a következők:

- a tanyatelek közepe nem beépített, hanem körbeépített,
- az épületek többsége az udvar felé nyílik, kifelé zártak a homlokzatok (az épületek lényegében befelé fordulnak, védettséget szimbolizálnak),
- különálló épületek alkotják a tanyát, mert különböző időszakokban építették azokat, mert a tanyaudvar nyári átszellőztetése így biztosított, s mert az épületek így könnyebben bővíthetők.
- a tanyát fák veszik körbe, a fák védenek a szelektől, árnyékot adnak, és irányt mutatnak.

Az udvar

Az udvar, miután a tanyai családok mindennapi életének, gazdálkodásának és ház körüli munkájának fontos színtere, **a tanya, mint gazdasági egység szimbólumának is tekinthető.**

Egy tanyaudvar sohasem üres tér, hanem egy belakott, mindenféle tevékenység eszközével és jelenlétével betöltött tér. Sohasem merev sémák szerint kialakított, hanem mindig a körülményekhez alkalmazható.

A tanyai gazdaság funkcionális átalakulásával az udvar szerepe is módosult. A hagyományos építésű tanyaánál is megfigyelhető, hogy napjainkra az épületekkel körülvelt tér **lakóudvarrá vált.** Megjelent a gyeper, a virágágyások, és köztük téglával kirakott közlekedő utak. Ugyanakkor a kiegészítő gazdálkodáshoz (állattartás, terménytárolás stb.) kötődő udvarrészt – amennyire lehet és a melléképületek megengedik – igyekeztek ettől függetlenül, elkülönítve kialakítani, gyakran kerítéssel is elválasztva a lakóház előtti „tisztá udvartól”.

Minél nagyobb volumenű a gazdálkodás, annál inkább különvlik a lakóudvar és a gazdasági udvar. Ezt mind funkcionális, mind környezetvédelmi okok indokolják. A tanyai farmgazdálkodás esetén már világosan elvlik a lakóudvar és a gazdasági udvar (istálló, takarmánytároló épületek stb.), s nem egyszer üzemi udvarrészt is találunk, ahol a mezőgazdasági gépek és eszközök tárolása történik, vagy például egy tejgazdaság esetén a fejtés, a tej tárolása és a szállításra történő előkészítése.

Az épületek térbeli rendje

„A tanyaépületek, noha nem mérnöki számítás jelölte ki a helyüket, mégis olyan ésszerűen helyezték el, hogy azokat a harmonikus egység megbontása nélkül akár csak egy méternyivel is eltolni lehetetlen volna, mivel itt minden fal és épület a használat, a célszerűség, az élet kényszerítőhatalma következtében, évszázadok során alakult ki. A tanyák építését nem a magas szintű matematika, hanem az ösztönösség és a készen kapott vagy szerzett tapasztalat irányította.” (Szenti Tibor: A tanya, 1976).

A szabadon álló lakóház, a melléképületek, a termelő-állattartó épületek olyan térbeli rendet alkotnak, amely egyrészt a különböző építészeti tömegek vizuális kapcsolatát, másrészt a telek funkcionális megosztását, harmadrészt a továbbépítés és fejlesztés lehetőségét biztosítják.

A főépület helye meghatározza az egész telken belüli környezet rendezhetőségét és használhatóságát. Fontos szempont volt a védett elhelyezés, a megfelelő tájolás (a bejárati homlokzat legtöbbször kelet-délkeleti irányba nézett), valamint a tanyaporta és a tanyabejáró minél teljesebb szemmel tarthatósága.

A fő és melléképületek viszonyát a hagyományos tanyáknál több tényező szabta meg. Ezek közül az egyik legfontosabb a **célszerűség**: az udvaron történő mozgás iránya, gyakorisága (télen a lehető legrövidebb idő alatt megközelíthető legyen bármelyik épület). Az **uralkodó (északnyugati) széljárás** nemcsak a főépület helyét határozta meg, hanem rendszerint a legnagyobb tömegű melléképületet (istálló) is igyekeztek a telek hideg, szeles, északi oldalának háttal elhelyezni. Így az egyes épületek védték egymást a szél ellen, s egyben a lehető legnagyobb szélvédelmet biztosítottak az udvarnak is. A fák, illetve a kazlak, farakások is e logika szerint helyezkedtek el. Az épületek elrendezésében idővel egyre nagyobb figyelmet kaptak a **higiéniai követelmények** is (lakás és istálló, lakás és siló stb. helyzete). De mindezekről függetlenül is kialakult egy hagyományos elrendezés, amelyet a **gazdálkodás jellege** (vegyes gazdálkodás, növénytermesztés, állattenyésztés), és **vidékenként eltérő módja** szabott meg.

A tanyai gazdaság fejlődése az épületek gyarapodásában is lemérhető. Az épületcsoport kialakításával zárt belső udvar megvalósítására törekedtek. Az L, a T és az U átmeneti alaprajzi elhelyezkedés után a végső megoldás a zárt alaprajzú épületcsoport volt, amely a lábas jóságokat kirekesztette, és tiszta, biztonságosabb, szélmentes udvart fogott közre. A „túlfejlődés” következtében az egymás mögött és mellett több sorban álló épületcsoport is előfordul.

Az épületek csoportján kívül terült el a "szérűskert". Itt emelkedtek a különböző takarmányrakások: szénaboglya, szalmakazal, szárkúpok, valamint a trágyadomb és a farakások.

Melléképületek és -építmények

A tanyásodás virágkorában szinte elképzelhetetlen volt a tanya melléképületek nélkül (kivéve néhány homoki szegénytanyát, ahol napszámosok húzták meg magukat). **Amennyire sokágú és igen összetett, változatos volt a paraszti munka, ugyanennyire differenciált a szervesen hozzátartozó épületegyüttes.** A földművelő és állattenyésztő (vegyes)gazdálkodás szerteágazó struktúrája nagyon sok speciális (csak az adott feladatra alkalmas) rendeltetésű teret kívánt meg. E terek célszerű csoportosítása és elkülönítése révén alakult ki a tanyaudvart

övező kisebb vagy nagyobb, hosszabb, vagy rövidebb, közelebbi vagy távolabbi, zártabb vagy nyitottabb épületek, építmények kusza halmaza. A tanyához kapcsolódó gazdasági épületek jelentőségét jól mutatja, hogy egy közepes méretű parasztgazdaságban a gazdasági épületek alapterülete többszöröse volt a lakóházénak.

Tanyán az állattartó épületek formai sokszínűsége az állattartás típusa, formája, technológiája által támasztott igények függvényében alakult ki. **Az istálló és az ól legtöbbször önálló, a lakóháztól vagy más épületektől alaprajzilag és szerkezetileg is független építmény.** Alaprajzi méreteik, fal- és gerincmagasságuk igen változatos, azonban mindig alacsonyabb, mint a lakóházé. Minél módosabb volt egy gazdaság, annál több, annál változatosabb állattartó épület jelent meg a tanyaportán. Míg a szegényebb tanyákon egy tető alá is kerülhettek a különböző állatok.

A felhasznált építőanyagok és az alkalmazott építőtechnikák szempontjából az állattartás építményei, különösen az istállók nemigen különböznek a lakóépületektől. Ugyanakkor sok esetben olyan technikai eljárásokat, szerkezeti megoldásokat konzerváltak, amelyek a lakóépítmények építési gyakorlatából már kiszorultak.

Az állatok belterjes tartása szükségessé tette a takarmánytermelést. A száraz, kevésbé csapadékos éghajlat lehetővé tette, hogy a takarmányok nagy részét a szabadban, boglyákban, kazlakban tárolták. Ezért nem találunk a Homokhátságon csúrt. Ahol lehetett, a szálastakarmányok egy részét lakóházak, istállók, sőt pincék padlásán helyezték el.

Viszont **jellegzetes alföldi építmény a góré**, amely lábakra épített, faszerkezetű, deszkapadozatú, lécezett oldalú kukoricatároló építmény, korábban nád-, zsindey-, ma már döntően cseréptetővel. Hossza általában 3-4 méter, de a jobb módú gazdák udvarában akár 15 méter hosszú górékkal is találkozni. A góré a Homokhátságon mind a mai napig gyakori. Mindenekelőtt azokban a tanyákban fordul elő, ahol a ház körüli gazdálkodás keretei között ma is vetnek kukoricát a baromfiállomány számára.

A tanyák különleges melléképülete volt az ún. nyári konyha, ahová a lakóházból áttevődtek a főzési, sütési munkák. A nyári konyha sokkal kényelmesebbé tette a tanya körül adódó nagyobb volumenű konyhai munkák (kenyérsütés, disznóvágás, lekvárfőzés stb.) végzését. Ráadásul a nyári félévben a tanyai élet egyik funkcionális központját is jelentette egyben.

A Homokhátság déli részén nem mindig jelent meg önálló épületként, rendszerint a tanya előtti gang (beépített tornác) egyik végének befalazásával alakították ki. Viszont északabbra már valóban a lakóháztól külön (azzal srégen szemben) helyezték el a kiskonyhát. Ebben az

esetben a nyári konyhával egy tető alatt gyakran kamra vagy más tároló helyiségek is helyet kaptak.

A parasztudvar építészeti képét még számos más, kisebb méretű és jelentőségű épület gazdagította, melyek rendszerint különböző időben kerültek a lakóházak és a nagyobb gazdasági épületek közelébe. Ilyen volt a kecskeól, a fészter, a különféle kamrák, műhelyek, udvari pincék. Sok helyütt építettek kocsiszínt, füstölőt, önálló kenyérsütő kemencét, vagy akár a munkából kiöregedett szülők részére kis, különálló lakóházat. Mindezek az épületek **nem őriztek különleges és egyedi építészeti vonásokat, de jelenlétükkel jelentősen hozzájárultak a tanya sokszínűségéhez.**

A tanya gazdálkodási funkciójának visszaszorulásával a melléképületek jelentősége visszaesett. Érdemi gazdálkodás hiányában kihasználtságuk alacsony, használatuk átalakult, illetve egy részüket már le is bontották. A leggyakoribb állattartó épület a baromfiól és a sertésól, melyek a tanyák döntő többségében ma is megtalálhatók. A ló és szarvasmarha tartására alkalmas istálló már csak jóval kevesebb helyen fordul elő (a tanyák 25-30 %-a), s akkor sem biztos, hogy eredeti funkciójukban. A Homokhátságon egyébként sem volt olyan általános elterjedésű melléképület, mint a kötöttebb talajú alföldi tájakon. **Ahol viszont ma is életforma a gazdálkodás, a romossá vált egykori melléképületek helyén gyakran jelennek meg újabb építésű, a mai építési technológiát, valamint a korszerű állattartási és terménytárolási körülményeket tükröző gazdasági épületek.**

Az épített környezet kiegészítő elemei

A tanya képe szinte elválaszthatatlan a gémeskúttól. Határozott megjelenésével (vertikalitás), tiszta szerkezetiségével jól ellenpontosza a tanya tömegszerű, földhöz simuló jellegét.

A gémeskút három lényeges szerkezeti eleme az ágas, a gém és az ostor. Az ágas tetején az ágak között fatengelyen vagy vaspálcikán mozog a kútgém, amely egyensúlyának középpontjában átfürt gerenda, s így egy kétkarú emelő szerepét tölti be. A gém egyik végén lóg a nehezebbül szolgáló kolonc, a másikon kötéllel vagy lánccal kapcsolódva az ostor, egy vékony fenyőfából készült könnyű rúd, melynek alsó végéhez karikán keresztül kapcsolódik a vödör.

Tervezés funkcionális kérdései

A tanya külterületen történő építkezések kapcsán számos kérdés gyökere túlmutat az esztétikai megfontolásokon. A tanya, mint épületegyüttes térhasználati és térszervezési sajátosságai olyan tapasztalatokat összegeznek, amelyek figyelembe vétele nélkül nemcsak a tájba illő megjelenés kerül veszélybe, hanem az épület használhatósága is korlátozódik.

Véglegesség kérdése

Nagy kérdés a tanya tervezhetősége. **A hagyományos tanyai épületegyüttest nem előre megtervezett, hanem az ott folyó élet alakította olyanná, amilyen.** Az építés folyamata gyakran igazán sosem fejeződik be, hiszen a tevékenységek változnak, a technológiák elavulnak, lecserélődnek. Igazán működő, gazdálkodó épületegyüttest készre tervezni a legritkább esetben lehet. Ennek ellenére minden időben igyekeztek a lakók úgy kialakítani, hogy ne keltse befejezetlenség és félbehagyottság érzetét. **Napjaink építési technológiája és magasabb igényszintje azonban már véglegesnek tekintett állapot létrehozását követeli meg. Ez nagy felelősséget igényel nemcsak a tervezőtől, de az „építési programot” megfogalmazó használatól is.** A tervezőnek olyan funkcionális elrendezést kell kialakítania a tanyaportán, ami legjobban tud alkalmazkodni a tanyán folyó élet sokszínűségéhez és összetettségéhez. A megrendelőnek pedig pontosan tisztában kell lennie azzal, hogy milyen igényeket és elvárásokat támaszt a lakóhellyel szemben az az életvitel, amit a tanyán folytatni szeretne. Mindenesetre egy tanyai épületegyüttest „véglegesre” tervezni – amikor az egészből se elvenni, se hozzátenni nem lehet – nem szerencsés. Olyan „nyílt” jellegű tervekre van szükség, amelyek számolnak a későbbi esetleges fejlesztésekkel és használatbeli változásokkal, azonban mindegyik építési fázisban biztosítják az építészeti rendet és kiegyensúlyozottságot. Esélyt kell adni jövőnek, lehetőséget a tulajdonosnak, hogy továbbfejlesztéseket, változtatásokat eszközölhessen.

Átmeneti terek

A városi és falusi házakhoz képest további lényeges különbség, hogy **a tanya sokkal inkább igényli az ún. átmeneti terek biztosítását.** Ez azt jelenti, hogy a kert és a ház között, a ház és a gazdasági udvar között célszerű olyan fedett, de nyitott, vagy csak széltől védett teret biztosítani: **ami még nem “benn”, és ami már nem “kinn”.** Ilyen tereket képviseltek a

régi épületekben a tornácok, a nyitott színek, a verandák, és részben még a nyári konyha is ide sorolható.

Tanyaudvar kérdése

Nem könnyű tervezői feladat a hagyományos tanyaudvar funkcionális centrum szerepének megértése, annak újraértelmezése, és napjaink lakóháztervezési gyakorlatába történő helyes integrálása.

A korabeli tanya estében a család élete lényegében az udvaron zajlott, míg az udvar körül szétszórt épületek az intimebb, illetve speciális gazdasági rendeltetéssel bíró helyiségeket foglalták magukba: különálló nyári konyha, külön épület az idős szülőknek, külön kamra, pince, árnyékszék, nem is beszélve a gazdasági épületekről. Persze manapság elég furcsa lenne ezt számon kérni az új épületektől. Azonban a külterületre „importált” vertikálisan építkező városi házak (meggondolás nélkül egymás fölé helyezett lakótereikkel) a szakember számára szintén megmosolyogni valók. A mai józan tanyatervek számára mindkét eset szélsőséges véglet. Csakhogy míg az előző korszerűtlenségét belátják, addig az utóbbi funkcionális ésszerűtlenségét nem.

Lehet, hogy a tanya épített mivoltában idejét múlt, viszont maga az udvaros beépítés ma is korszerűnek tekinthető. Ez az udvar azonban már inkább az építészeti koncepció része, mintsem a korabeli tanya „mindenes tere”. Az egykori tanyaudvar közösségi funkciója praktikusán az új ház részévé válik, mint tágas, világos, kerttel összenyitható nappali lakótér. Azonban megőrzi kapcsolatteremtő szerepét. Tulajdonképpen nem történt más, csak a hagyományos tanya lakófunkcióit megtestesítő zárt és nyitott (fedett és fedetlen) terek közös tető alá foglalása, miközben az udvar továbbra is a térszervezési koncepció központi eleme marad.

A modern tanyai farmgazdaság építészeti egysége

A valódi tanya nem egyszerűen egy lakóház, hanem egy funkcionálisan összetett (lakó és gazdasági) épületegyüttes. Azonban egy mai komoly tanyai gazdaság melléképületei – akár méretüket, akár elrendezésüket tekintve – már alig illeszthetők a lakóházhoz. Jogosan merül fel a kérdés, hogy mi őrizhető meg ilyen esetben a tanyai épületegyüttes sokat emlegetett harmóniájából? **A modern gazdasági épületek külön gazdasági „udvart” kívánnak,** lehetőleg nem a telek legfeltűnőbb részén. A tanyai hagyományok őrzése (akár esztétikai értelemben, akár az udvaros (intim) beépítés tekintetében) magára a lakóépületre

marad. Ez nem kis veszélyt hordoz, hiszen **amikor a gazdasági épületektől függetlenül épül fel a lakóház különösen csábító a városi családiház formavilágának adaptálása.** Bár a tanya is eredendően szabadon álló építmény, azonban nem tévesztendő össze a klasszikus polgári villával, amely tulajdonképpen a családiháznak nevezett épületeink őse. **A tanya befelé (udvar felé) fordulásával mindig egyfajta intimitást testesített meg,** míg a polgári villa egész tömege, formája a külvilágnak szól. Nemcsak lakói kényelmét igyekszik szolgálni, de státusukat is reprezentálja; egyszerre hajlék és "emlékmű". A tanya esetében ez a motiváció mindig hiányzik. Inkább a személyessége kell legyen a meghatározó.

Mindebből következően **egy új tanyaház célszerűen földszintes.** Így a legkevésbé hivalkodó és így illeszkedik legjobban a tájba. Ráadásul amellet, hogy a földszintes ház használata kényelmes, a vízszintes irányú kiterjedés egyben a telek tagolását, különböző jellegű és rendeltetésű részeinek egymástól való, megfelelő elhatárolását is célozza.

A TANYA, MINT ÉPÍTÉSZETI ARCULAT:

Egy épületről kialakuló képet alapvetően két dolog határoz meg. Az egyik az építészeti jellegzetességei, a másik a mindenkori használatának módja. A szemlélőben ezek alapján létrejövő benyomást tekinthetjük az épület építészeti arculatának.

A homokhátság tanyavilágára jellemző építészet a helyi körülményekből (éghajlat, kulturális szokások, ízlésvilág, helyi anyagok, társadalmi struktúrák, tradíciók és sok más tényező) fejlődött ki. Éppen ezért számos vonásában és szemléleti örökségében egyedi. Még akkor is, ha az elmúlt fél évszázad során már sok tekintetben illogikussá váltak eredeti tradíciói. Azonban **a helyi körülményekre maximálisan figyelemmel lévő építészet igénye ma sem tekinthető idejét múltnak** (függetlenül attól, hogy mai világunkban logikusnak tartják-e vagy sem).

A tanyák már történelmileg is igen különbözőek voltak mind jellegük, mind keletkezési idejük, mind lakóik tekintetében. Az egyes tanyatípusok különböző épületegyütteseket alakítottak ki, más-más építkezési hagyományokkal. Azonban egy-egy kistájat, tájgazdálkodási egységet jellemző tanyák funkciója és karaktere alapvetően hasonló volt.

A mai tanyák, tanyás térségek a korábbi rendszerszerűségből már csak keveset őriznek, mert időközben az éltető és fenntartó funkciók jelentősen megváltoztak. **Miután az épületeket a lakók életmódja formálja és alakítja, ezért a tanya funkciójának változása idővel az építészeti megjelenésére is rányomja bélyegét.** Az építészeti arculat – azon túl, hogy sokat veszített frissességéből – a korábbikhoz képest sokoldalúbbá vált. Ahány szemszögből tekintjük a tanyát, annyiféle képét mutatja (bízgatót is és lehangolót is). Jelenleg egy szűkebb körzeten belül is a különbségek fokozódnak, s nem a „minőségbeli egység” megteremtődése irányába mutatnak a folyamatok.

Népi hagyományok

A tanyaépítésnek voltak ugyan közösségileg elfogadott hagyományai, azonban mindenki az előző építkezők tapasztalataiból tanulva, igyekezett – a saját adottságainak és kívánalmainak megfelelően – minél egyszerűbben, tökéletesebben megformálni a tanyát. **Az épületek funkcionális jellegüknél fogva pontosan ellátják szerepüket, és éppen olyanok amilyennek lenniük kell.** Ezért a tanya őszinteséget sugároz, s bár minden épület hasonlított a másikra, de nem akadt közöttük két egyforma.

Néhány esztétikai jellegzetesség

Ami első látásra is nyilvánvaló **az épületek léptékhelyessége**. A szélesség, hosszúság, magasság természetesnek ható összhangja **eleve pozitív esztétikai benyomást kelt**.

A ház homlokzatai nem egyenértékűek: a ház tájolt, tömör és nyitott felületek feszültségéből építkeznek. A kevés nyílás a bezárkózás, a befelé fordulás, a védettség érzetét kelti.

Az anyaghasználat szerény, törekszik kevésfajta anyag használatára, ami nem feltétlenül szegénységet jelent (például egy középparaszti gazdaságnál), hanem sokszor „nemességet” is. **A természetes anyagokból épült tanya különösen emberközeli**, mivel – a használattal szervesen együtt járó állagmegóvás miatt – az emberi kéz gondosságának nyomai mindig megmutatkoznak. Az emberi gondosság hiánya, illetve a nem rendeltetés szerű használat mindig gyors romláshoz vezet.

A tanyai épületek alapvetően dísztelenek, egyszerűek voltak. Tanyai népművészetről úgyszólván nem beszélhetünk, mert a tanya elsődlegesen munkahely volt. Ha találunk is díszítménynek ható motívumot, rendszerint az is funkcióval bírt kialakulásakor.

Emberi tényező

Jóllehet a tanyai gazdaság nagysága és ereje alapvetően befolyásolta a kialakuló épített környezetet, azonban **a sajátos, egyedi arculatot biztosításában az emberi tényező, a kreativitása játssza a legnagyobb szerepet**. Ha az épület mögött nincs meg az a szellemi többlet (gondolat, igényesség), ami túlmutatna az egyes építőanyagok pusztá összeépítésén, akkor nem beszélhetünk építészetről. **Egy tanyai épület, illetve épületegyüttes is csak akkor kerül az építészet tárgykörébe, amikor a célszerűség és a praktikum párosul esztétikai értékekkel**, amikor az alkalmazott megoldások már nem estelegesek, önmagukban valók, hanem egy létező, vagy létezhető „nagyobb egységre” utalnak.

Szakítás a hagyományokkal

A második világháborút követően kibontakozó új politikai és gazdasági rendszer a tanyát az elmaradottság szimbólumaként halálra ítélte. **Mint lakó és munkahely elvesztette létalapját, következésképpen épületként is pusztulásnak indult**. Azonban ekkor már a korábbi organikus fejlődésében rejlő vitalitás régen a múlté volt. **A tanya építészeti és funkcionális értelemben már jóval korábban, az 1930-as években megrekedt a**

fejlődésben. A későbbi építések és felújítások mindenekelőtt az élhetőség biztosítást szolgálták, az építészeti minőségben megújulást nem hoztak, az 1950-es évektől pedig már nem is hozhattak.

1950-1985

A szocializmus évtizedei alatt, a mezőgazdaság eltartó képességének csökkenésével, és az életforma megváltozásával párhuzamosan **alapjaiban módosultak a tanyán lakók lakóhelyükkel szembeni igényei és elvárásai.** Ebből az időszakból kevés az új épület külterületen, de azok meg sem próbálták építeni a korábbi tradíciókra. **Teljesen új, a hagyományokhoz képest idegen alaprajzi és épületformákat** követtek. Ilyen a már-már korszimbólummá váló sátortetős „kockaház”, vagy a hetvenes évektől terjedő „kutyaól” formájú ház. Bár korlátozott előfordulásuk miatt kevésbé „bolygatták meg” a tanyavilág építészeti képét, az e nélkül is gyorsan fakult.

Az utóbbi 20 év

A nyolcvanas évek végétől (az építési korlátozások feloldásával) az újabb építésű külterületi házak ismét teljesen új – korábbiaktól merőben eltérő – formavilággal „lepték meg” a tanyás tájat. **Az új lakóházak esetében már egyértelműen városi (urbánus) minták érvényesültek.** Ezen belül is két tendencia követhető. Az egyik **a pénztelenség és lakhatási kényszer szülte olcsó megoldások,** melyek végeredménye a gyakran elrettentő igénytelenség. A másik típus ellenben olyan **épületeket** takar, **amelyek mindenáron látszani akarnak valaminek.** Az effajta városban folyó építkezési „stílustalanság” kitelepülése a nagyobb városok környékén rohamos gyorsasággal emészt fel korábbi tanyás tájrészleteket.

Arculattervezés és -megőrzés

A tanyás vidéknek higgadt, ésszerű és nemegyszer kedvesen kreatív építészeti karaktere egyre kisebb területen fedezhető fel még egész valójában. **Egyre több a nem illeszkedő épített környezeti elem, amely a tanyás táj sematizálása irányába hat.** Ezért nem kerülhető meg a tanyai arculattervezés kérdése, amely a tanyákat építészeti megjelenés szempontjából vizsgálja.

Korszellem

Tény, hogy a mai „asszociációs világban” sokkal nehezebb tervezni, mint bármikor korábban: a szimbólumok se nem állandóak, se nem közösek. Ezért **a legtöbb új épület formavilágában eltúlzottan individualista. A környezeti igényesség is más értelmet nyert.** Az építetők jelentős része számára kimerül drága anyagok halmazott használatában. Az effajta **önámító környezetesztétika teljesen ellentétben áll a hagyományos tanyai értékekkel.**

Olcsón, mértéktartóan, célszerűen építeni korántsem olyan egyszerű, mint elsőre látszik. Azzal a törekvés pedig, hogy a ház bizonyos esztétikai és kulturális követelményeknek is megfeleljen, csak elvétve találkozni. **A tanyavilágban megjelenő új épületekről rendszerint éppen ez, a közös lét, a nagyobb egészbe tartozás jelei hiányoznak.**

Formalitás kérdése

A tanya arculatának alakításakor – legyen az felújítás, bővítés, vagy új építés – fokozottan kell ügyelni az esztétizálás kerülésére. **A megjelenés mögött ott kell legyen a hagyományos tanyai építészet valódi karakterét megadó célszerűség, takarékoság, átláthatóság és logika.**

A tanya épített környezetének harmóniáját nem önmagukban a formai elem hordozzák. Ez azonban nem mond ellent annak, hogy a tradicionális építészet sok formai, szerkezeti részlete megőrzésre, sőt újra felhasználásra is méltó. Azonban semmiképpen sem szabad erőltetni a hagyományokra való utalást. Lehetőleg új értéket kell létrehozni a szemléleti örökség egyes jegyeinek átmentésével (mint például a racionális és gazdaságosságra törekvő gondolkodásmód).

Helyismeret

Lényeges szempont a „**helyi megközelítés**”, ami **feltételezi a helyi adottságok és sajátosságok mély és átfogó ismeretét.** Így korszerű technológia és anyagok alkalmazásával is lehet a helyhez szervesülő megoldásokat létrehozni. **Nem egy-egy formai elemnek kell illeszkedni, hanem a „hely szellemének” megfelelően kell tervezni.**

A szükség épületei

A tradicionális tanya külterületeken építkezők nagyobb része korlátozott anyagi lehetőségekkel rendelkezik. A saját lehetőségeik túlértékelése, illetve a tervezési program nem kellően tudatos megfogalmazása gyakran vezetnek – szó szerint – félmegoldásokhoz. Természetes, hogy ez, sem az építető, sem a környezet számára nem előnyös. Sokszor az is teljesen érthetetlen, miért ragaszkodnak külterületen építők ott is az alapincézett tetőtér-beépítéses épületformához, ahol a ház ésszerű keretek között tartott alapterületét nem korlátozza a telekméret.

A szükség nem feltétlenül hátrány, hanem lehetőség a másként gondolkodásra! A kicsi és az egyszerű nem szükségszerűen kell hogy párosuljon igénytelenséggel, vagy egyoldalú gondolkodással. Ezt éppen a tanya mutatja a legjobban. A tanyát építők és a tanyákon élők soha nem voltak bővében az anyagiaknak, ennek ellenére képesek voltak saját lehetőségeik határai között kulturált környezetet teremteni. A valódi tanyákra ez mind a mai napig igaz.

Építészet és problémakezelés

A valódi szerves tanyaépítés nem pusztán egy önmagában értelmezett esztétikai feladat, hanem a földrajzi hely, és a társadalmi értelemben vett helyzet adottságaira és problémáira adott építészeti válasz.

Tervezés szempontjából a hely „problémája”, hogy **külterületen a hely nem azonos a telekkel.** A szomszédsági helyzet jóval tágabban értelmezendő, amely lényegében az egész belátható terület. Éppen ezért **sokkal több körülményre kell tekintettel lenni.**

- Meg kell oldani a természeti környezetbe illesztést (mást kíván az erdős, a pusztás, a kertes környezet).
- Igazodni kell a hagyományos térszerkezethez (a tanyák települési logikájának követése).
- Figyelembe kell venni a környékbeli földhasználatot és a gazdálkodás jellegét, intenzitását.
- Számolni kell zavaró hatásokkal: por- és pollenterhelés.
- Lehetőleg meg kell őrizni a telek értékes növényzetét (öreg fák).
- Gondolni kell a ház működése során felmerülő környezeti problémákra (szennyvíz)

A társadalmi helyzet, illetve a társadalmi környezet szintén problémák sorát veti fel. **A tervező rendkívül széles skálán mozgó igényekkel találkozhat a külterületen:** szükségből kiköltözők, farmgazdaságot létesítők, pusztán luxusból a természetbe vágyók, öregségükre

nyugalmat keresők stb. **Ezeket az igényeket úgy kell kielégítenie, hogy lehetőleg egyik megoldással se terhelje újabb problémákkal a konkrét helyet.** Az építészet korlátozott eszközeivel meg kell kísérelnie a külterület nemegyszer igen heterogén társadalmi környezetében a problémamentes egymás mellett élés feltételeinek a megteremtését.

- Jó tervezési programmal megelőzni az épített anyagi lehetőségeihez képest túlméretezett házak környezeti igénytelenségét.
- Elejét venni olyan kúria-építési szándéknak, amely – a szomszédságra tekintet nélkül – rátelepülne a tájra.
- Megfontolni a farmgazdaság melléképületeinek olyan elhelyezését és kialakítását, ami a legkevésbé zavarja környezetét.
- A bontás helyett javasolt megőrzéssel erősíteni a helyi emlékezetet és kötődést.
- Falak nélkül, az épület elhelyezésével, térszervezésével gondoskodni a kellő vagyonbiztonságról.

A korszerűsítés problémái

A különféle korú és típusú tanyák igen eltérő lehetőséget biztosíthatnak a tanyasi lét és gazdálkodás korszerűsítésére. A volt nagygazdatanyák sokkal inkább korszerűsíthetők, bővíthetők és alakíthatók, mint a korabeli kiscsajka-, vagy szegénytanyák utódai.

Egy öreg tanya korszerűsített lakóházzá alakítása majdnem minden esetben komoly és felelősségteljes építészeti beavatkozás. **Két-három fős háztartások esetében a korszerűsítés rendszerint anélkül megoldható, hogy a tanya tömegéhez hozzá kellene nyúlni.** Azonban ebben az esetben is fejtörést okozhat az öreg ház egymenetessége (egymásba nyíló helyiségek sorolása), vagy a gépészeti és szigetelési problémák. Az is mérlegelés kérdése, hogy az archaizálás vagy egy visszafogott korszerű szerkezet alkalmazása-e a jó megoldás.

Ugyanakkor **egy nagyobb család lakóházzal szemben támasztott funkcionális térigénye ma már mindenképpen nagyobb, mint a régi tanyák befoglaló méretei.** Az ez esetben szükségessé váló átépítések és bővítések tanyajelleghöz igazodó megoldása az egyik legnehezebb építészeti feladat.

Építészeti tanyatípusok

Öreg gazdatanyák

Ezek az épületegyüttesek képviselik leginkább a klasszikus tanyáról köztudatban élő képet. A lakóépület még jól láthatóan őrzi az „alföldi háromosztatú háztípus” jellegzetességeit, azonban nem vethető össze a szabadtéri néprajzi múzeumokban álló tanyákkal, hiszen nem állt meg felette az idő. A tanyaház az esetek többségében beépített ereszaljával egészítették ki. A tetőt rendszerint cserép fedi. A homlokzati nyílászárók is csak ritkán eredetiek, s gyakran újabbakat is vágtak a tanya hátsó falába. Összességében az épület a benne zajló élet folyamatosságáról vall. **Folyamatos javítások és átalakítások révén idomult a mindenkori használat igényeihez, miközben alapvonásai megmaradtak.**

A kategórián belül külön csoportot képviselnek a múlt század húszas-harmincas éveiben épült „fiatalabb” tanyák, amelyek jól felismerhető saját karakterjegyekkel rendelkeznek. A szobák belmagassága már a ma megszokotthoz hasonló, ezzel a tanya megjelenése is határozottabb és tiszteletet parancsolóbb. A dűlőre néző szoba rendszerint már két ablakot kapott, méghozzá magas szemöldökű, polgárias jellegűt. Gyakran eleve úgy épült a tanyaház, hogy az alaprajz már magában foglalta – az elődeihez képest jóval szélesebb – beépített ereszalját is, bár a tető megtörő hajlásszöge mégis azt a látszatot kelti, mintha toldalék épületrésszel lenne dolgunk.

Az „öreg tanyák” épített környezete elképzelhetetlen tanyaudvart közrezáró melléképületek nélkül, hiszen esetükben éppen az épületcsoport jelleg a meghatározó arculatteremtő tényező. Az, hogy az épületcsoport milyen építményekből, milyen formációban áll össze, rendkívül változatos. E tekintetben minden tanya tartogathat meglepetést, mutathat egyéni kreativitást.

Szegénytanyák

A homokhátság – különösen a nagyobb mezővárosok közelében – nagyon elterjedt volt ez a tanyaforma. A városból kiszoruló legszegényebb réteg építette. Valójában inkább tekinthető szállásnak, mint tanyának. **Esetükben a klasszikus tanya ismérvei szinte teljesen hiányoznak.** Épületegyüttesről ritkán beszélhetünk. Ha voltak is kezdetleges melléképületek, azok már összedőlőben vannak, vagy már régen összedőltek, illetve lebontották őket. Érdemi gazdálkodó tevékenység éppúgy mint korábban, ma sem jellemző ezekre a portákra. A lakóépület feltűnően kis méretű, egyszerű szoba-konyhás beosztású. De léteznek – ma is lakott – egyetlen helyiségből álló épületek is. Az épület funkcionális bővítésének egyetlen

lehetősége a bejárati eresz meghosszabbítása és beépítése. Ezzel rendszerint éltek is a tulajdonosok, melynek félreérthetetlen jele a bejárati oldal megtört tetősíkja.

Jövőjük – enyhén szólva is – kétséges. Legtöbbször közülük kerülnek ki napjaink elhagyott, omladozó tanyái.

Jelentősen átépített tanyák

A tanyai gazdálkodást a szocializmus évtizedeiben is sikerrel folytató tanyák között számos olyat találni, amely bár már **kinézetében nem hasonlít a klasszikus tanyákra, azonban mégis nyilvánvaló a tanyai szemléletmód jelenléte**. Az 1960-as évektől az 1980-as évek elejéig húzódó időszakban történt átépítések és korszerűsítések, különböző mértékben ugyan, de jelentősen átértelmezték a tanyaházról addig élő sémákat. Az elnyújtott alaprajzot egy jóval „teltebb” váltotta fel: a korábbi toldaléktornácok helye lakó- és mellékhelyiségek formájában az alaprajz szerves részévé vált. Az oromzatos nyeregtetőt felváltotta a kontyolt tető, ahol az eresz teljesen körbefut a ház körül. Gyakran találkozni a ház hossz tengelyére merőlegesen emelt toldalék épületrészekkel (veranda, kisszoba), amelyek „T”, illetve „L” alakú alaprajzi fejlődés irányába mutatnak. Az új épületrészek már betonlappal készültek, bár a falazatuk maradt a jól bevált vályogtégla. Az sem volt ritka, hogy a nehezen korszerűsíthető tanyát az alapoktól átépítették, lényegében új épületet emelve. Azonban még az ilyen **nagyszabású átépítések sem szakítottak azzal a szemlélettel, hogy egy tanyaház mindig része egy nagyobb egységnek: a tanyának, mint épületegyüttesnek**. Ezért nem érezzük a tanyai hagyományoktól idegennek ezeket tanyákat.

A szocializmus évtizedei alatt átépített és korszerűsített tanyák, nagyon fontos részét képezik a tanyavilágnak: **karakterükben nem tagadták meg a tanyai hagyományokat, ugyanakkor biztosítják a korszerű életkörülményeket is**.

Nagygazda tanyák

Ezek a tanyák a rendszerváltást, a földprivatizációt és a mezőgazdasági szövetkezetek felbomlását követően **újra birtokközponttá váltak**. Alapvetően ez a körülmény határozza meg épített környezetüket is. A melléképületek köre szükségszerűen bővebb, mint ami egy klasszikus tanyaudvarhoz hajdan kapcsolódott. Nemegyszer számos modern, fém szerkezetű színnel, takarmánytárolóval, állattartó épülettel is találkozni. A lakóház kevésbé meghatározó eleme az épületegyüttesnek, mivel méretében gyakran alatta marad a gazdasági épületeknek. Megjelenésében nagyon sokféle lehet, a bővített régi tanyaházról egészen az új építésűig.

A gazdatanyák épített környezete szempontjából elsőrendű elem a **porta rendezettsége**. Ez az **ami első ránézésre meghatározza a tanya karakterét**. A gazdálkodás ugyanis nagyon bonyolult portahasználattal jár. Ennek ésszerű megszervezése, vagy éppen teljesen kaotikus volta sokat elárul a tanyán élőkről.

Többtanyahelyes birtok

Több egymással határos régi tanyatelek és birtoktest egy tulajdonos birtokába kerülésével jön létre. Ez rendszerint fokozatosan, a tanyai gazdaság fejlődésével párhuzamosan történik. A terjeszkedés során a tulajdonos rendszerint törekszik arra, hogy a gazdaság lehetőleg minél több oldalról egyértelmű, vizuálisan is meghatározó határokkal legyen körülvéve (út, erdő). **Az épített környezet szempontjából meghatározó, hogy az ilyen gazdaság tovább használja azokat a helyeket, amelyeket a régi tanyák épületegyütteseik kialakítottak** (magaslatok, amelyeket sosem ér el a belvív, körbefásítva, kondicionálva). **A tanya így, a megváltozott körülmények között is** (nagygazdaság keretei között is) **szerves, megújulásában is tradicionális táji elem képes maradni.**

- A modern gazdaság és életfeltételek igényelte különféle funkciójú, méretű és jellegű épületek nem csoportosulnak egy nyomasztóan nagy épületegyüttesé, hanem megoszthatók a tanyahelyek között.
- Kevesebb új épületet kell emelni, ezzel kisebb a kísértés a modern, fémszerkezetű, csarnokszerű építmények létesítésére.
- Régi – nemegyszer pusztulásra ítélt – tanyák nyerhetnek újra hasznosítást és biztos fennmaradást.
- Egyazon „gazda” kezébe kerülő tanyák építészeti arculata (gondozottságban, közvetített izlésvilágában) jótékonyan közeledik egymáshoz, ami esztétikailag magasabb minőséget eredményez, mint sok egymásnak ellentmondó környezeti karakter.

A gazdaság főépülete rendszerint új építésű, vagy jelentős átalakításon esett át, hiszen eleve egy nagyobb család igényeit kell kielégítenie, gondolva arra, hogy az elszármazott családtagok és a rokonok látogatása se okozzon kényelmetlenséget.

Egy másik tanyahely lehetőséget biztosíthat a család újabb generációjának az életkezdéshez, vagy éppen az idős szülők visszavonulásának. Minkét szerepkör megvalósítható egy régi, de komfortosított tanyaépület falai között. A szomszédsági, de mégis elkülönült helyet egyszerre teszi lehetővé az intimebb személyes életvitelt és a családi összetartozás megélését.

A harmadik tanyahely már a gazdasági funkciókat szolgálja, de akár a tanyasi turizmus lehetőségét is megteremti, mint szállás.

Szuburbán „lakótanyák”

A városokból kiköltöző lakosság – különösen Kecskemét és Szeged környékén – igen látványos módon alakítja a külterület épített képét. Jellemző a korábbi földterületek intenzív felaprózódása, s a lakóingatlanok egyre szorosabb közelsége. Valóságos lakóutcák jönnek létre a korábbi mezőgazdasági területhasználat helyén. **A lakófunkció elsődlegessége, vagy kizárólagossága határozza meg az építetők házukkal szembeni elvárásait**, így a tervezés és építés folyamán rendszerint a tanyai örökség pusztá figyelembe vétele sem merül fel. **Alapvetően városi épületformák és telekhasználat jellemző rájuk**. Ami mégis különbséget jelent, az a telekméreték révén lehetővé váló horizontális elterülése az épületnek. Ez a külterületen triviálisnak tűnő megoldás azonban csak az elmúlt években vált gyakorivá. Korábban a tetőtérbeépítéses, nyeregvetős házformák uralkodtak. **A lakóépületek formai részleteit mindenkor az aktuális divat határozza meg** (függetlenül az építetők anyagi helyzetétől). A divatirányzatok gyors változása, illetve több különböző stílusirányzat együttélése (mediterrán jellegű ház, „amerikai” típusú ház) lehetetlenné teszi, hogy építészeti együttes jöjjön létre.

A hagyományos tanyavilágra az effajta városi építészeti expanzió végzetes: fizikai értelemben is megsemmisíti a tanyai örökség még meglévő elemeit.

Vendéglátó tanyák

Funkcionális előképüknek többé-kevésbé az egykori tanyasi csárdák tekinthetők. Azonban építészeti megjelenésükben már egész más tendenciák érvényesülnek. **A vendégfogadás rendszerint igen összetett szolgáltatásokat takar** (szállás, étkezés, lovasprogramok, egyéb szabadidő-eltöltés), **ami komoly hely- és épületigénnyel párosul**. Tehát nem véletlen, hogy egy vendéglátó „tanya” – már-már majorszerűen – számos különböző épület együtteséből tevődik össze: öreg épület, főépület, vendégházak, istállók, rendezvényterem stb. Összességében egy, a pusztában elterülő többhektáros „oázist” képeznek, ami nemegyszer a rusztikus idill összes kellékével rendelkezik. A már-már közhelyes kulisszák, a galambdúc, a gémeskút, a parasztszekér, a köcsögfa és a vendégek nyomában sündörögő pulikutyák, természetesen elmaradhatatlan kellékei a környezetnek. Azonban **csak akkor válnak hitelessé, ha maguk az épületek is helyesen értelmezik a tanyai építészetet**. Különben

könnyen eluralkodhatna portán a „műromantikus” jelleg, ami éppen ellenkezője a tanya eredendően természetes (környezetéből fakadó) jellegének. A tanyai stíluselemek túlzott erőltetése legtöbbször esztétikailag is megkérdőjelezhető. Célszerű, ha a hagyományos tanyai léptéket meghaladó épületek felvállalják másságukat, és nem próbálnak népies álca mögé bújni. Ha kialakításuk egyszerűségükben és visszafogottságukban hordozza az igényességet, akkor bele tudnak illeszkedni a pusztai, tanyai miliőbe.

Rekreációs tanyák

A tanyai épületállomány szempontjából külön kategóriát képviselnek a szabadidős funkcióknak teret adó nyaraló-, illetve hobbitanyák. **Rendszerint olyan pusztuló, illetve pusztulásra ítélt tanyák kapnak így újabb lehetőséget a fennmaradásra, amelyek már régen megrekedtek a fejlődésben.** A tanya igazi éltetője, a mezőgazdasági tevékenység, esetükben már jóideje elvesztette jelentőségét. Korábbi – jellemzően idős – tulajdonosaik alapvetően csak szegényes lakóhelyként használták, így melléképületeik hiányosak és rossz állapotúak. Maga a kis alapterületű lakóház is minimum félévszázados állapotokat őriz.

Ez az idejétmúlt épített környezet, alapvetően természetbe ágyazottsága révén, mégis alkalmas időszakos használatú, hétfégi pihenésre. A tanya rendbehozásán kívül még jelentősebb átépítésre sincs szükség, hiszen az időszakos tartózkodásra a korábbi beosztásukkal is megfelelnek.

Az ilyen, eredeti formában megőrzött, de nem eredeti módon használt (hétfégi) tanyák egyik fő problémája a szerkezetek állagmegóvása. Ha a használat a teljes évben gyakori és rendszeres (szellőztetés, temperálás, vízelvezetés, hóelhányás), és az esetleges szükséges minimális gépészet elhelyezhető, akkor a tanya állaga hosszútávon megőrizhető. Hosszabb használaton kívüli állapot – túl a pára-doh-gomba problémán – gyors állagromlás veszélyét rejti magában (földfalak, növényi héjazatú tetők fokozott károsodásveszélye). Az ebből eredő használati érték romlás és a gyakori nagyjavítások költsége megterhelő, kiábrándító lehet.

A rekreációs tanyák épített környezetének használata és jellege tekintetében két véglet emelhető ki.

Van, aki a maga naturalitásában kívánja a tanyai környezetet átélni, s a tanya állagmegóvásán kívül szinte semmit nem változtat rajta. Ez a megoldás elsősorban ott jellemző, ahol a tágabb természeti környezet is háborítatlan pihenést tesz lehetővé. Ez esetben a környezet az elsődleges érték, az öreg tanyaház jószerével csak az időjárástól való védelmet szolgálja.

A másik végletet azok képviselik, akik idillikus állapotot varázsolnak hétvégi tanyájukon (zöld gyepek, virágözön, kicsinosított épületek). Sajátos varázsa lehet egy ilyen környezetnek, ha a tanya gazdája nem esik túlzásokba. **A tanya nagyon alkalmas a saját kreativitás kiélésére, azonban egyúttal nagy érzékeny is a környezeti részletek – mesterkéeltséget nélkülöző – összhangjának megteremtésére.** Népi eredetű, vagy annak gondolt motívumok, illetve építészeti elemek tanyára „aggatása” könnyen illúzióromboló lehet a tanyai környezetben. Például a boltíves tornác bármennyire is a magyar népi építészethez tartozik, homokháti tanyák elé építve idegenül hat, nem is beszélve arról, ha például bajor parasztházak jellegzetes építészeti részleteit fedezzük fel megvásárolt és átalakított tanyákon. Amennyiben a tanya hétvégi házzá, második otthonná történő átalakításakor népi jegyeket szeretne a tulajdonos felhasználni – legyen az applikálás vagy átszellemítés – minden esetben a helyi tanyai környezet egyedi sajátosságait figyelembe véve kell eljárnia. Különben könnyen giccses utánérzést kelthet az eredetileg szerves kiegészítésnek szánt megoldás.

20. század eleji külterületi nyári lak és polgári villa

A városkörüli szőlőskerteknek – a 19. század végétől – nemcsak gazdasági, hanem pihenés és üdülés szerepe is volt: a városi polgár is szívesen tartózkodott családjával együtt a szőlőben. Egyszerűbb esetben csupán nyári konyhát építettek, de több helyiséges, tornácos nyári lakok (korabeli második otthonok) is megjelentek a nagyobb szőlőskertekben. (Építészeti szempontból ide sorolhatók egyes szőlőgazdasági központok is.) **Formaviláguk nem hasonlítható a tanyához. Sokkal inkább a korabeli polgári villák hangulatát képviselik.** Nem egy közülük a budai szőlőhegyekben emelt ún. „svájcházakhoz” hasonlít: faragott oszlopú és tetődeszkázatú, áttört díszítéses oromzatú, tornácos, verandás építmények. Azonban a városi villákhoz képest építészeti eszköztáruk jóval visszafogottabb, s ennek köszönhetően egyáltalán nem bántó a megjelenésük.

Többségük még ma is létezik, bár sokszor már nem az eredeti rendeltetésükben. **Jelentőségük, hogy bizonyították, külterületen is lehet helyük nagyobb igényű épületeknek.** Ezzel a külterület építészeti fejlődésében egy újabb irány körvonalait rajzolták meg. Azonban a történelem fordulatai (Trianon után elszegényedő ország, majd a minden polgári előképet megtagadó „népuralom”) megakadályozta szélesebb körű elterjedését és építészeti kiforrását. Így egy lehetséges, de nem bekövetkező jövő épített mementóivá váltak.

Külterületi iskola

1920-1935 között a Homokhátság területén (is) több száz az alapképzést biztosító iskola (és tanítói lakás) épült állami segédlettel (Klebelsberg iskolák). **Az iskolaépületek mind a mai napig minőségükkel tűntek ki a tanyavilágból.** Építészeti megformáltságuk – mindennemű felesleges díszítő célzat nélkül – tisztán tükrözi rendeltetésüket. Építőanyaguk időtálló égetett téglá és cserép. Belméreteik (belmagasság, teremméret) is eleget tesznek az oktatás megkívánta feltételeknek.

A tanyai iskolák a külterületi oktatás megszűnése után lakóházakká, pihenőházakká, rosszabb esetben raktárakká váltak. Eredeti állapotban való megőrzésük (lehetőleg valamilyen közösségi funkcióval) nehéz, ám nem lehetetlen feladat.

A TANYA MINT TÁJALKOTÓ ELEM:

A tanyarendszer, miután mindig is szoros összhangban fejlődött a táj és a közvetlen természeti környezet kínálta lehetőségekkel, szerves rész a tájnak. Ezért az egyes épületek kiemelése és tárgyyszerű szemlélete még korántsem árul el mindent a tanyai településről. **A tanya nem értelmezhető a környezetéhez fűződő viszony nélkül.** Egyik leglényegesebb sajátossága csak a környezetben betöltött szerepén keresztül érthető meg.

Táji és kultúrtörténeti értékek

Az emberi tevékenység nyomán kialakuló sajátos arculatú kultúrtáj egyszerre tájképi érték és építészeti örökség. Tájképi érték, mint az élő és élettelen tájalkotó elemek, valamint a hagyományos gazdálkodási kultúra együttes hatásának eredménye. Építészeti örökség (az Európa Tanács 1985. évi granadai egyezménye szerint), mint olyan terület, amelynek szellemi és történelmi tartalma jogosít fel a műemlékekhez és műemléki helyszínekhez hasonló elismerésre.

A tanyák nemcsak a tájfenntartásban betöltött szerepük révén, hanem a településszerkezet, a táj építőelemeiként is nemzeti, s akár európai értéket képviselnek: őrzik a Homokhátság természetes táji mozaikosságát, miközben tájlesztítikai többletet is nyújtanak. A facsoportos, kertes tanyai épületegyüttesek nélkül egyik alapvető karakterelemét veszítené el a táj.

Olvasható táj (térrel való azonosulás)

„A tér beszél. Olyan atmoszférát teremt, amely sugallja gondolatainak lényegét, szellemét.” (Batár Attila)

A téri viszonyok szimbolikájának hatása a közérzetre vitathatatlan. Tulajdonképpen egy negyedik dimenzióról beszélhetünk, amely már túlmutat az épület és a táj térbeliségén. **Egyfajta emóciókeltő képesség, amely a fizikai terek, és a formák mögötti szubsztanciát fejezi ki, s elsődlegesen azok történeti és esztétikai értékéből fakad.**

Bár közvetített jelek dekódolása egyéni tapasztalat és interpretáció kérdése, az értelmezések mégis közös minták felé mutatnak, s mint **kollektív kulturális tájékozódási pontok** válnak meghatározóvá. E **jelrendszerében való tájékozódás** sikerétől függően válik a táj az otthon vagy az elveszettség helyévé.

A tanya táj olvasata barátságos, szimpátiát kelt még azokban is, akik már szembesültek a külterületi élet hátoldalaival. **A tanyai környezet sajátossága, hogy nagyfokú ingergazdagságával vonja magár a figyelmet.** Olyan személyes élettér, amely sok mindent megmutat, de sok mindent el is rejt, egyszerűen kíváncsivá tesz. A környező természeti táj nyilvánossága és a legbelső tanyai szoba intimitása között rendkívül finom térbeli átmenetek figyelhetők meg. **A tanyát egyre személyesebb terek gyűrűje veszi körül:** a háborítatlan természettől kiindulva egyre intenzívebb területhasználatú mezőgazdasági kultúrák következnek (gyep, szántó, szőlő-gyümölcsös, zöldségeskert), majd a tanyaporta egyre zárkózottabb terei (szérűskert, baromfiudvar, lakóudvar) egészen a lakóház tornácaig, s onnan a belső szobáig.

A különböző használatú és jelentéstartalmú terek és térrészek bonyolult rétegződése egyben titokzatosságot is hordoz. Egy igazi tanya soha sem fedi fel magát teljesen, **mindig rendelkezik irracionális (logikai úton nem igazán megfogható) elemekkel és részletekkel.** Sokszor éppen ezért érezzük olyan közelállónak a tanyát az „öntörvényű” természet alakította tájhoz.

Harmónia megteremtése

A táj-ember-épület harmóniájának megfogalmazásában a tanya különösen fontos tradíciókat hordoz még manapság is, amikor már korántsem természetes e harmónia megteremtésének sem hagyományos igénye, sem lehetséges módja.

A természeti környezet közelségében rejlő harmónia igénye ma is élő. Ezt éppen a hobbitanyák szaporodása bizonyítja: a természetközelségből fakadó szabadságérzet, csend és nyugalom élményének keresése.

E környezeti harmóniába második elemként az épület már csak ritkábban kap szerepet. **Jóval kevesebb ember fedezi fel a természetbe szervesülő épület képviselte harmóniát.** A táji környezetben való építés, vagy más beavatkozás alázatot kíván. A táj részévé válni csak fegyelmezett ízléssel lehet.

A teljes hármas harmónia, ahol az ember nem ura, hanem gazdája a természet és az épített környezet egységének, ritka kivétel. Ehhez már másfajta látásmód szükséges, és helyesen elsajátított környezeti kultúra. Sok olyan tanya van, amely még őrzi a táj és épület harmóniáját, de a lakók életfelfogás és a környezet használata nem igazodik ahhoz.

Mindenesetre a legfontosabb a kontaktus. Kontaktus a hellyel és az emberekkel.

Szerves építészet

Először Frank Lloyd Wright használta saját munkáira ezt a kifejezést. Bár maga a szerves építészeti attitűd, és felfogás már a népi építészetben is jelen volt, azonban a professzionális építészet szintjére ő emelte. Mindenesetre **a hagyományos tanya természeténél fogva valósította meg azokat az elveket, amelyeket Frank Lloyd Wright, megfogalmazott: „az építészetnek szervesen kell kisarjadnia abból a helyből, ahova születik, a természet alkotásához kell hozzátenni azt az emberi szellemből, amit a hely megkövetel”.**

A szerves építészet a természettel való harmonikus, szerves egységre törekszik, mind az épület mérete, alakja és gondolatisága szempontjából. Kiemelt sajátossága, hogy nem épületcentrikus, hanem embercentrikus. A hely „szelleméhez” igazodik, a település és a nemzet hagyományaihoz kötődik, de egyúttal egyetemes is. Nem presztízs-orientált, nem kötődik a hatalomhoz, és nem is individualista.

A tanyás táj megőrzése elképzelhetetlen „szerves gondolkodás” nélkül. **A szerves építészet gondolkörében megfogalmazott elvek követése segíthet csak abban, hogy a tanyás táj karakter hosszútávon fennmaradhasson.** Természetesen az egyes tanyák ennek hiányában is tanyák maradnak, „csupán” az a táji harmónia csorbul, ami jónéhány helyen még ma is rácsodálkozásra készlet.

Tanyai növényzet

A tanya szinte elképzelhetetlen fák nélkül. Az udvaron álló öreg eperfák, a lakóépület melletti kis akácerdő, valamint a nyári konyha mögötti gyümölcsfák mind fontos tartozékai voltak a homokhátsági tanya környezetének.

Egy terebélyes nyárfacsoport, vagy sűrű akácos korántsem csak a tanyának tájértékét növeli. Nem is e célból lettek ültetve. Nagyon is praktikus megfontolások támasztják alá létüket: nyáron kellemes mikroklímát biztosítanak, a vadaknak búvóhelyet, hasznos madarak fészkelőhelyet nyújtanak, a homokot mozgató szelet fékezik, s téli tüzelőt is szolgáltatnak. A nagyobb facsoport helye a tanyaporta északi vége, míg a többi oldalon, a kerítés mentén elszórva ültettek akácfákat.

Tanyán megbecsülték az öreg fákat. Nemcsak a tanya mögött, vagy a kerítés mentén, hanem a tanyaudvarban is. Nem hiányozhat az udvarból az olyan nagylombú, árnyas fa (diófa, eperfa), amely alatt üldögélni, borozgatni, gondolkodni és társalogni lehet. Az ilyen fák egy-egy tanyasi udvar biztonságugárzó pillérei.

Gyakori növény a tanyán – a nemegyszer igen terebélyes – **orgonabokor**, s előfordul **ecetfa** is, amely akácok közé ültetve a rovarokat üzte el a jószágokról. A tanyaház mögött jellemző néhány sor **gyalogszőlő**, s **közte ritkásan ültetett gyümölcsfák**.

Egy „rendes” tanyaház mellől elmaradhatatlan a **konyhakert**, mely megjelenésével gyakran esztétikai élményt is nyújt. Természetesen a virág sem hiányozhat a tanyai környezetből. Rendszerint a tanya bejárata közelében, a lakóépület előtt kapott helyet a jelképesen elkerített kis **virágoskert**, s a bejáró utat kísérhetik még kisebb csoportokba ültetett virágok. A kert – legyen virágos-, vagy veteményeskert – mindig közvetlenül ember és természet viszonyáról is beszél. A gondozott kertnek mindig van olyan olvasata, amely a lakók életének stabilitására, környezetalakító erejére, vagyis tiszteletre méltó voltára hívja fel a szomszédok és a látogatók figyelmét.

Ebből – a teljesség igénye nélkül készült – felsorolásból is látszik mennyire változatos lehet egy tanya növényzete. Ez sem véletlen (mint a tanyával kapcsolatban sok minden más), hiszen **a tanya természettel való szoros együttélését jelzi**. A gazdag növényzet miatt a tanya sokkal inkább része az évszakok változásának: a nyári kitárulkozás és a téli összehúzódás szinte tapintható.

Terület- és tájhasználat előrelátható változása

A Homokhátság nagyobb része olyan extenzív földhasználati zónába lett sorolva, ahol az agrárgazdasági és természetvédelmi szempontok kettős meghatározottsága érvényesül. Ezért **a területen várhatóan egyre nagyobb jelentősége lesz az agrár-környezetvédelmi szempontok érvényesítésének**, illetve a táji, környezeti értékek megőrzésének, s a területfelhasználás környezettudatos alakításának. A védett területek környezetében pedig kiemelten szükség van a hagyományos, a természeti adottságoknak megfelelő, külterjes hasznosítási módok folytatására, ami a természeti értékek fennmaradásának is egyik záloga.

Az effajta **lokális tájfenntartó tevékenység folytatására a tanya ideális: lakott helyként gazdája a területnek, épített objektumként elmaradhatatlan része a tájnak**.

A mozaikos tájszerkezet miatt a naturalizációra – visszagyepesítésre, vízvisszatartásra, erdősítésre stb. – alkalmas területek rendszerint kis kiterjedésűek és mozaikos eloszlásúak. Ebből adódóan **a környezeti rehabilitáció valóban értékteremtő megvalósítása szórványok léte nélkül kétséges**. Egy mindinkább természetközeli állapotokat képviselő tájban pedig egyáltalán **nem mindegy, hogy a táj gazdáját jelentő szórványok tájképi**

megjelenésükben a hagyományos tanyák szellemi örökségét követik, vagy tájidegen építészeti megoldásokat.

Az extenzivebb gazdálkodási formák terjedése már pusztán azzal is a hagyományos tanyai épülettípus továbbélésének kedvez, hogy a szürke marha nem mutat jól egy mediterrán stílusú „tanya” háttérével.

Azonban az extenzív terület- és tájhasználat remélt terjedése csak az egyik oldal. **Jónéhány tanyás határrészben a területhasználat intenzitásának növekedése tapasztalható és várható.** Különösen feltűnő ez ott, ahol nagy számban specializálódtak zöldségtermesztésre a tanyai gazdaságok. Ezeken a helyeken az elmúlt negyedszázadban alapjaiban változott meg a táj képe: számtalan az új épület (lakó- és gazdasági jellegű egyaránt), s a tanyák között szinte egybefüggővé vált a főlíasátrak és üvegházak sora. A tájkép már-már falusias, a főbb utak mentén egymást érik a régebbi és újabb, a kisebb és nagyobb tanyák.

A tájjelleg rohamos elhalványodására hívja fel a figyelmet néhány nagyváros-környéki, korábban jellemzően tanyás terület. A mezőgazdasági tevékenység visszaszorulása, és a legkülönbözőbb indíttatású lakófunkció térhódítása egyértelműen devalválja a tanyás tájkaraktert. **A puszta lakófunkció még nem jelenti azt, hogy gazdája is lenne a tájnak.** Ez esetben a lakóingatlant övező kerítés ugyanis ténylegesen elválaszt és elhatárol a környezettől, nem úgy, mint egy földterülettel bíró tanya esetében, ahol jobbra csak jelképes: „összekötő kapocs” a tanyaporta és az általa gondozott tájrész között. E sajátos tény is azt a megállapítást erősíti, hogy **a valódi tanya és a táj között közvetlen, mindennapi kapcsolat kell legyen. A tájban korlátozás nélkül gyarapodó lakófunkció egyértelműen felemészti a tájat.** A területnek nem lesz igazi karaktere: egymástól és a környezetüktől független létesítmények halmaza. **Ez a veszély azonban korántsem csak a városkörnyéki szuburbán területeket veszélyezteti, hanem a szegénytanyás, lecsúszott rétegeket koncentráló határrészeket is.**

A területhasználatától függetlenül a külterületi építkezések – a Homokhátság egész területén – **egyértelműen a területi koncentráció jeleit mutatják:** elsősorban a tanyasorokon, a belterületi határ közelében (1-2 km), illetve a burkolt utak 500-1000 m-es környezetében koncentrálnak. Ennek indítéka legtöbbször az infrastrukturális lehetőségek kihasználásában keresendő (megközelíthetőség, vezetékes közművek léte). A tanyavilágban nem idegen a porták egymáshoz közelebbi, csoportos települése, azonban **a túlzott besűrűsödés tájesztétikailag nem szerencsés.** Ennek kiküszöbölésében komoly szerepet

játszhat a decentralizált, alternatív jellegű közművek általánosabb elterjedése és a kiépített külterületi úthálózat kiterjesztése. Más kérdés, hogy pusztán ez által ténylegesen biztosítható-e vitalitás a kevésbé frekventált tanyás területek számára. S, ha igen, akkor vajon ott is fel kell készülni a tájidegen épített környezet térhódítására?

Jogsabályi megjelenés

Az épített környezet és a táj kapcsolatának fontosságát jelzi, hogy **már több jogszabályban is megjelentek olyan fogalmak, amelyek a tájjelleghez szorosan hozzá tartozó épített létesítménykett is kezelni képesek**: ilyen fogalom az „egyedi tájérték”, valamint a „tájképvédelmi terület”. Mindkettőnek fontos szerepe lehet a tanyás táj megőrzésében.

Az egyedi tájértékekkel kapcsolatos legfontosabb jogi szabályozás az 1996. évi LIII. törvényhez (annak is 6. és 7. §-aihoz) kapcsolódik. Eszerint **egyedi tájértéknek minősül az adott tájra jellemző természeti érték, képződmény és az emberi tevékenységgel létrehozott tájalkotó elem, amelynek természeti, történelmi, kultúrtörténeti, tudományos vagy esztétikai szempontból a társadalom számára jelentősége van (6. § (3)).**

Tehát az arra érdemes tanyák is a táj esztétikai adottságait és a jellegét meghatározó **egyedi tájértékként kezelhetők**, sőt – az egyedi tájérték típusait felsoroló MSZ 20381: 1999. szerinti – egy útmenti fasor, vagy egy kőkereszt stb. is.

Azonban a törvény nem áll meg a fogalom meghatározásánál, hanem rendelkezik az azzal kapcsolatos legfontosabbnak tekintett teendőkről is (7. § (2)).

A táj jellege, a természeti értékek, az egyedi tájértékek és esztétikai adottságok megóvása érdekében:

- a) gondoskodni kell az épületek, építmények, nyomvonalas létesítmények, berendezések külterületi elhelyezése során azoknak a természeti értékek, a mesterséges környezet funkcionális és esztétikai összehangolásával történő tájba illesztéséről;
- b) gondoskodni kell a használaton kívül helyezett épületek, építmények, nyomvonalas létesítmények, berendezések új funkciójának megállapításáról, illetve ennek hiányában megszüntetésükről, elbontásukról, az érintett területnek a táj jellegéhez igazodó rendezéséről;
- c) a település-, a területrendezés és fejlesztés, különösen a terület-felhasználás, a telekalakítás, az építés, a használat során kiemelt figyelmet kell fordítani a természeti értékek és rendszerek, a tájképi adottságok és az egyedi tájértékek megőrzésére;

- d) művelési ág változtatás, más célú hasznosítás csak a táj jellegének, szerkezetének, a történelmileg kialakult természetkímélő használat által meghatározott adottságoknak és a természeti értékeknek a figyelembevételével lehetséges;
- e) biztosítani kell, hogy a gazdálkodással összefüggő épületek, építmények, létesítmények és berendezések elhelyezése, mérete, formája, funkciója és száma alkalmazkodjon a táj jellegéhez;
- ...
- h) biztosítani kell a jellegzetes tájképi elemek fennmaradását.

Az adott közösség számára fontos kultúrtörténeti és természeti értékek felkutatásának, egyedi tájértékké nyilvánításának célja, hogy az egyes típusokra vonatkozó kezelési előírások megadásával fennmaradásuk biztosított maradjon. Ezáltal a hajdani táj olyan alkotó elemei nyerhetnek védelmet, amely „élő emlékezetei” az egykori tájkarakternek, s mint ilyenek a helyi identitásnak is fontos részeit képezik. Azonban **vannak még olyan zugai a Homokhátságnak, ahol a jellegzetes tanyás tájkarakter a mai napig tisztán érvényesül. Itt az egyedi védelem helyett a területi védelemnek is létjogosultsága van. Ennek alkalmas eszköze lehet a „tájképvédelmi kategória”,** amely az Országos Területrendezési Tervről szóló jogszabályban (2003. évi XXVI tv.) „a kiemelt térségi és megyei övezetek” között került meghatározásra (12. § (2) bekezdés f) pont). Lehatárolásának célja a tájkarakter és a történetileg kialakult tájképi értékek védelme, a hagyományos tájszerkezet és tájhasználat megőrzése. Ennek érdekében a törvény a következő előírásokat rögzíti:

21. § (1) A tájképvédelmi terület övezetben a kiemelt térségi és a megyei rendezési tervnek az építmények tájba illesztésére vonatkozó szabályokat is tartalmaznia kell; ennek érdekében a tájképet jelentősen megváltoztató építmények terveihez külön jogszabályban meghatározott látványtervet kell készíteni.

21. § (2) Az övezetbe tartozó település helyi építési szabályzatának és szabályozási tervének a tájképet zavaró építmények és területfelhasználási módok tilalmára, illetve az építmények tájba illesztésére vonatkozó szabályokat is tartalmaznia kell.

Tehát **ki lehet kötni a táj-jelleghez igazodó építési megoldások alkalmazását, meg lehet tiltani a látványkárosító, zavaró, tájidegen építmények elhelyezését,** illetve a meglévők esetében elő lehet írni a tájba illesztést.

A Homokhátság területén a „tájképvédelmi övezetbe” sorolható, tájképileg megőrzendő területeket alapvetően a mezőgazdasági kultúrtáj hagyományos tájhasználatú, jellemzően mozaikos területfelhasználású részletei képezhetik, amelyek elsődlegesen a tanyás gazdálkodás jellemző színterei, homoki erdők, homok-puszták, szikes legelők, szikes tavak, valamint gyümölcsösök és szőlőterületek váltakozásával.

A tájképi védelemre érdemes területek kijelölése és azok törvényben előírtak szellemében történő kezelése kétségtelenül hasznos lenne a tanyavilág szempontjából. Olyan mintaterületek jöhetnének így létre, amelyek tágabb környezetükben is kedvező irányú változások előmozdítására lennének képesek. Manapság éppen az az egyik legnagyobb gond, hogy **hiányoznak a 21. században alkalmazható korszerű, de hagyománytisztelő minták a tanyavilág tájkaraktert megőrző megújulásához.**

TANYA, MINT ÉPÍTÉSSZABÁLYOZÁSI KÉRDÉS:

Külterületi építésszabályozás alakulása az elmúlt évtizedekben

Az 1950-es évektől évtizedeken át a teljes külterületre építési tilalom volt érvényben, ami a könnyen avuló (vályogfalazatú, alap és szigetelés nélküli) épületek megújulását teljesen ellehetetlenítette.

Az első „visszalépés” az általános építési tiltásokban 1975-ben történt (7/1975 (VI. 9.) ÉVM sz. rendelet), amikor a kijelölésre kerülő „tartósan fennmaradó tanya térségekben” az állagmegóvási és toldaléképítési lehetőségeken túl, már a közművesítés, sőt bizonyos feltételek mellett (mint például a mezőgazdasági főfoglalkozás kikötése) a rossz állagú tanyák helyett újak építése is lehetővé vált. Azonban nagy hátrányt jelentett, hogy a tartósan fennmaradó tanya térség meglehetősen szigorú műszaki paraméterei miatt csupán a külterületek kis százalékára volt alkalmazható, így kevés helyen hozott a tanyavilág épületállományában érdemi korszerűsödést.

Az 1986-ban közzétett Országos Építésügyi Szabályzat (2/1986.(II.27.) ÉVM. sz. rendelet) áttekinthetőbbé és egységessé tette – minden hiányossága mellett – a tanyaépítés lehetőségeit. Ekkortól már a települési önkormányzat dönthetett arról, hogy (ha a mezőgazdasági termelés az állandó ottlakást indokoltá teszi) tanya építését hol teszi lehetővé (az építési lehetőséget kiterjeszthette a teljes külterületre is). Az OÉSZ – általános esetben – legalább 6000 m² kiterjedésű földrészleten tette lehetővé egy földszintes (tetőtérbeépítéses), tájhoz alkalmazkodó lakóépület elhelyezését, melynek a beépített területe a földrészlet területének 2%-át nem haladhatta meg a beépíthető 5%-on belül. Szőlő, gyümölcsös és kert művelési ágban minimálisan 3000 m² kiterjedésű földrészleten vált elhelyezhetővé, annak legfeljebb 3%-os beépítettségével egy földszintes (tetőtérbeépítéses), az adott táj építési hagyományainak megfelelő (lakó és gazdasági funkciókat is magába foglaló) épület.

Az OÉSZ 1992. évi módosítása során a tulajdonos személyétől (mezőgazdasági főfoglalkozásától) függő külterületi építési korlátozás is megszűnt.

Napjainkban a „beépítésre nem szánt területen” történő építmény-elhelyezés, illetve beépítés általános előírásait az 1998-tól hatályos Építési törvény 19. § (2) bekezdése, és a törvény végrehajtási rendeletei közül kiemelt Országos Településrendezési és Építési Követelmények (OTÉK) 6. § (1) bekezdés b.) pontja tartalmazza. Viszont a külterületre vonatkozó építési szabályozás részleteinek megfogalmazását a jogszabályok az önkormányzatokra bízzák. Ezzel az önkormányzatok váltak a külterületi építési szabályozás

legfőbb letéteményeseivé, lehetőséget teremtve a helyi sajátosságok maximális figyelembe vételére.

1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről (Étv.)

19. § (2) bekezdés:

Beépítésre nem szánt területen új építményt építeni, meglévő építményt átalakítani, bővíteni, rendeltetését vagy használati módját megváltoztatni csak akkor szabad, ha az

- a) a terület rendeltetésszerű használatát szolgálja,
- b) közérdeket nem sért, különösen
 - ba) nem érinti károsan a környezet természeti, táji és építészeti értékei védelmének érdekeit,
 - bb) nem veszélyezteti a talaj- és a vízgazdálkodást,
 - bc) nem befolyásolja hátrányosan a terület rendeltetésszerű felhasználását,
 - bd) a megfelelő megközelítés biztosított, illetőleg biztosítható, továbbá...

....

253/1997. (XII. 20.) kormányrendelet (OTÉK):

29. § (3) bekezdés:

Beépítésre nem szánt mezőgazdasági területen lakóépület szőlő, gyümölcsös és kert művelési ág esetén 3000 m², egyéb művelési ág esetén 6000 m² telekterület felett helyezhető el, és annak alapterülete a területre megengedett (3 %-os) beépítettség felét (1,5 %) nem haladhatja meg.

29. § (5) bekezdés:

A területen elhelyezhető építményt az adott terület építési hagyományainak megfelelően kell kialakítani.

A jelen szabályozás problémái

Az általános jogszabályi keretek meglehetősen széleskörű szabadságot biztosítanak a külterületi építkezések számára. Azonban amennyiben a helyi szabályozás nem képes az adottságoknak és feltételeknek megfelelően meghatározni a részletes előírásokat könnyen vissza lehet élni a törvényi szabadsággal. Efféle tapasztalatokkal különösen a nagyobb városok környékén találkozni, ahol a korábbi tanyás külterület – mind a szerényebb anyagi helyzetű, mind a módos építetők számára – a tömeges lakásépítés helyévé vált. A belterületi (sokszor irreálisan) magas építési telekárak sokakat készítenek az olcsó külterületi ingatlanok lakótelekként való igénybe vételére. Miután gazdálkodási tevékenységgel csak

ritkán foglalkoznak, a lakóházépítés feltételeként előírt 3000, illetve 6000 m² nagyságú telek kihasználatlan, „kerítésen belüli parlagterületté” válik. A módos rétegeket nem elsősorban a magas belterületi ingatlanárak, hanem a rendkívül kicsi telekméreték készítetik külterületi építkezésekre, de a motivációk között szerepet játszik a környezettől való nagyobb szeparáltság igénye is, ami külterületen sokkal inkább megvalósítható.

Mindkét réteg alapvetően a külterületre vonatkozó jogszabályi lehetőségeket használja ki saját céljai érdekében, mivel a város nem képes az igényekhez igazodó differenciált építési-telekkínálatot nyújtani.

Követendő alapelvek

Látható, hogy sem a tiltások és korlátozások, sem a túlzott engedékenység nem megfelelő mód a tanyás térségek szabályozására. A tanyás települések egyedi sajátosságokkal rendelkeznek, ezért rájuk az általános, normatív szabályok csak az adott hely és szituáció ismeretében alkalmazhatók. **A tanyás térségekre szabott, egyéni szabályozásra van szükség, a konkrét helyi környezeti adottságok alapján kidolgozott feltételrendszer alapján** (pl.: bonusz elv). Az adott tanyás táj- és településrészlet még élő hangulatának megerősítését csak ilyen aktív, ösztönző jellegű szabályozás biztosíthatja.

A tanyás területeken a beépítésszabályozás más alapokra való helyezése elkerülhetővé tenné a fenti – hitelesen elég nehezen meghatározható – építési paraméterekkel kapcsolatos dilemmákat. Például a német gyakorlat (Baugesetzbuch, München, 1996) a hazai szabályozási gyakorlatnál sokkal pragmatikusabb megoldást követ: a külterületen jól működő gazdaságok megépítését engedélyezi, és azt határozza meg, hogy milyen a jól működő gazdaság (Ónodi Gábor). Hazánkban is van példa olyan helyi építési szabályzatra, amely a külterületi építést az OTÉK-ben meghatározott 6000 m²-es építési telek kialakításán és tulajdonlásán túl, további (legalább 10 ha nagyságú) terület birtoklásához, fenntartásához, illetve a mezőgazdaságból való megélhetéshez köti.

Szerencsés lenne, ha az azonos típusú táji- történelmi agrárkultúrával rendelkező tanyás térségek önkormányzatai, azok szakemberei közösen is meghatároznák sajátosságaikat, összhangba hoznák szabályozásai terveiket, mivel a településhatárok a tanyák szempontjából soha nem voltak határok.

A tanyavilág épített környezeti értékei csak abban az esetben őrizhetők meg hosszútávon, ha az esztétikai elvárások sokkal jobban számonkérhetővé válnak mind az építészek, mind az építetők irányában. Megoldást jelenthetne, ha nálunk is – ahogyan jó

néhány más országban – az építési engedélyeket az önkormányzatok nem az 1:100 léptékű engedélyezési tervekre adták ki, hanem csak olyan terveket engedélyezzenek, amelyekből egyértelműen kiderül a leendő épületen alkalmazandó anyagok egymáshoz való viszonya, és minden olyan adat, amely hatással van az épület külső megjelenésére. Ezért kizárólag kiviteli tervre szabadna kiadni az építési engedélyt a tanyavilágban.

Néhány előremutató konkrét előírás napjaink helyi építési szabályzataiból

A következőkben olyan konkrét szabályozási előírások szerepelnek, amelyek megpróbálnak a tanyás térség sajátosságaira nagyobb hangsúlyt helyezni. Általánosabb körű alkalmazásuk, és a megalkotási szándék szellemében történő számon kérésük mindenképpen hasznos lenne a tanyavilág szempontjából.

- Tanyás településen fellelhető településtörténeti jelentőségű, térszerkezeti és beépítési sajátosságok (a tanyák különleges, speciális morfológiai adottságokhoz igazodó települése, klasszikus udvaros beépítés stb.) helyi védelem alá helyezése és egyedi szabályozása indokolt.
- A tanyavilág újrakezdése során a korábbi tanyahelyek domborzati elhelyezkedését kell előtérbe helyezni.
- Új tanyák építése a régi tanyahelyeken hagyományőrző építészeti elemek felhasználásával történjen.
- Az épületek, építmények elhelyezéséhez és rendeltetésszerű használatához (az ingatlan-nyilvántartásban is megjelenő) tanyaudvar - tartozzon.
- A homokhátsági tanyaépítés hagyományainak megfelelően a lakó- és gazdasági funkciók különálló épületekben helyezendők el. Ezek összeépítése csak indokolt esetben, különösen igényes tömegformálás mellett lehessen.
- A tanyaudvaron létesíthető épületek, építmények elhelyezése, megformálása, anyaghasználata a homokhátsági táj építési hagyományaira alapozva, a táji adottsághoz illeszkedően történjen: építészeti paraméterek meghatározásakor „léptékhelyesség”, és a tájba illeszkedés, anyaghasználatban a természetes anyagok preferálása a fő követelmény.
- A tanyaudvar körül legfeljebb középmagas (max. 1.8 m) áttört jellegű (deszka, lécz, drótháló) kerítés építhető.
- A meglévő tanyák udvara körül, valamint az újonnan épülők esetében a termőföldből kivonásra kerülő udvar határa mentén fasor telepítendő honos, a termőhelyi adottságokat

jól tűrő fajokból (pl.: kőris, tölgy, hárs, ostorfa, lepényfa, juhar; víz közelében: fűz-nyár liget, szil).

- A fák kiültetését a telket érintő, engedélyezéshez kötött építési munka feltételül kell szabni.
- Az egyes tanyaudvarokban az engedélyezett beépítéssel arányos beültetési kötelezettséget kell előírni.
- Szorgalmazni kell a dűlőutak és a bejáró utak mentén fasorok létesítését

ÖSSZEGZÉS:

A tanya, mint fogalom

Nem kerülhető meg az a kérdés, hogy **mit is tekinthetünk/tekintsünk ma tanyának?** **A kérdés megítélésének egy lehetséges módját** – a számos elméleti tanyadefiníció mellett – éppen **a tanya és környékének vizuális jellegzetességei jelenthetik.** E megközelítésben is fontos kritérium az a **sajátos genetika,** ami a tanyát megkülönbözteti más európai szorványtelepülésektől. A sajátos keletkezési körülmények és fejlődési út világosan tetten érhető a legtöbb múlttal rendelkező tanya megjelenésében. Újabb szorványok esetében a **rurális földhasználat** valamilyen formájának jelenléte (földterület birtoklása és használata, gondozása) jelenthet kapcsolódást a tanyai fogalomkörhöz. De tanyának kell tekinteni azokat az épületegyütteseket is, amelyek az **organikus szemlélet** szerint a hely adottságait tiszteletben tartva, ahhoz alkalmazkodva születnek a tájban (függetlenül a földtulajdonlástól és földhasználattól).

Tehát a tanya nehezen megfogható, nehezen megfogalmazható és ezért nehezen is kezelhető voltában a tisztább látást az épített környezet jellegzetességeinek feltárása is segítheti.

Leszűrhető konklúziók

„A minket körülvevő tér megalkotása nem szépészeti kérdés, hiszen létezésünket minősítjük vele” (Muzsai István).

Az építészet kulturális kérdés, az épített környezet kulturális értéket képvisel. Viszont napjainkban e kulturális szerepe bizonytalan. Hiányzik a viszonyítási alap, alig vannak szerény jó példák. A tanyai építészetben sincs ez másként, sőt a tanyavilág e tekintetben talán még nehezebb helyzetben van. **A tanyás vidék identitását keresi.** Az identitás, azaz **a helyi szellemi kötődés létrejöttében nagy szerepe van a vizuálisan is megjelenő épített környezeti elemeknek,** melyek valódi viszonyítási alapot jelenthetnek környezetükben. **Ezért külterületen sem lehet elhanyagolni az építészeti minőség kérdését,** melyben szerepet kell kapnia a már létező épített és környezeti értékekre való rámutatásnak, a már létező jó példák széles körű társadalmi megismertetésének is.

Mivel a tanyavilág nemcsak társadalmában, hanem épített környezetében is rendkívül sokarcú, **nem elég csupán néhány egyedi épület révén építészeti minőséget keresni.** Sokkal szélesebb körű hozzáállásra és munkára van szükség, melynek az egyik fő célja **az**

egész tanyai épített környezet magasabb minősége iránti közösségi igény felkeltése. Az igény kultúra, tájékoztatás, oktatás, reklám kérdése, s az igényesség iránti igény felkeltésének sok eszköze van.

A másik oldalról a tanyás külterületek építésszabályozását kell új alapokra helyezni. Nyers építési paramétereket előíró szabályozás helyett célokat meghatározó és azok érvényesülését ösztönző, támogató szabályozást bevezetni.

A tanyás táj épített környezetének tudatos alakításához a múlt, illetve a hagyományos építkezés ismerete támpontokat, ötleteket adhat, de nem ennek felújítására, feltámasztására van feltétlenül szükség. A keresett identitása nem alapozható sem a „történelem romjaira” sem a múlt rekonstrukciójára. **Az innovatív hagyománytisztelet jegyében kell megteremteni régi és új összhangját**, ahol az épített örökség védelme az innováció jegyében valósul meg. Ez az **integrált szemlélet** lehetővé teszi, hogy a tanya, ne váljon se egy idejétmúlt, élettelen, se egy heterogén, individuális építészeti formációvá, hanem lehetőség szerint természeti kötődését megőrző, vitális környezet maradjon.

A tanyás vidék...

- jelentősége, hogy ott még vannak életmódok, és vannak azoknak megfelelő környezetek.
- sajátossága a sokoldalúság, ami a minden beavatkozás kiindulási alapja kell legyen.
- vonzóereje, hogy a változások ellenére meg tudta őrizni naturalitását és gazdag jelentést hordozó formavilágát, s ezzel egy egyedi emberi környezetet.
- kívánalma az új alapokra helyezett, szigorúan igényes külterületi tervezés.

„A jövő nincs teljesen hatalmunkban, viszont nem áll teljesen hatalmunkon kívül”

(Epikurosz).